

ЖЕНСКО СДРУЖЕНИЕ „ЕКАТЕРИНА КАРАВЕЛОВА“

гр.Силистра, п.к.283, тел/факс: 086 820 487
e-mail: ckpdn_ss@abv.bg; www.ekaravelova.org

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

1

АГРЕСИЯТА НЕ Е СИЛА

Наръчник за лица, извършители на домашно насилие

СИЛИСТРА

2020

Проектът е финансиран със средства от Държавния бюджет, чрез Министерството на правосъдието на Република България по Договор за безвъзмездно финансиране № 93-00-153/08.06.2020 г.

ЖЕНСКО СДРУЖЕНИЕ „ЕКАТЕРИНА КАРАВЕЛОВА“

гр. Силистра, п.к.283, тел/факс: 086 820 487
e-mail: ckpdn_ss@abv.bg; www.ekaravelova.org

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

АГРЕСИЯТА НЕ Е СИЛА

Наръчник за лица, извършители на домашно насилие

© Манол Николов Манолов, автор, 2020

© Издателство: Манол Николов Манолов, 2020
гр. Силистра

ISBN: 978-619-91664-2-0

Проектът е финансиран със средства от Държавния бюджет, чрез Министерството на правосъдието на Република България по Договор за безвъзмездно финансиране № 93-00-153/08.06.2020 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ФОРМИРАНЕ НА НАСИЛНИКА.....	5
КАКВО СА АГРЕСИЯТА И НАСИЛИЕТО?.....	8
ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ НА АГРЕСИЯТА.....	8
ПРИЧИНИ ЗА ПРОЯВА НА АГРЕСИЯТА	10
НАСИЛИЕТО	12
ОСНОВНИ ФАКТОРИ, ПРЕДПОСТАВЯЩИ НАСИЛИЕ ВЪВ ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА.....	15
ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ. ПРЕДПОСТАВКИ В СЕМЕЙСТВОТО.	18
ОСНОВНИЯТ ФАКТОР – СЕМЕЙСТВО. СОЦИОЛОГИЧНИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ОБЯСНЕНИЯ НА ПРЕДПОСТАВКИТЕ ЗА НАСИЛИЕТО	19
ДИСФУНКЦИОНАЛНАТА СЕМЕЙНА СРЕДА И ВРЪЗКАТА Й С ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ.....	27
ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ НА НАСИЛНИКА.....	31
КОМПЛЕКСИТЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ВЪЗНИКВАНЕ НА НАСИЛИЕ.....	38
ПОСЛЕДСТВИЯ ВЪРХУ ЖЕРТВИТЕ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ.....	41
АГРЕСИЯ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ.....	41
ДЕПРЕСИЯ И ПРОБЛЕМИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ СВЯТ	42
ПСИХОБИОЛОГИЧНИ ПОСЛЕДСТВИЯ ОТ ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ.....	43
ПОСТТРАВМАТИЧНО СТРЕСОВО РАЗСТРОЙСТВО.....	44
ПОСЛЕДСТВИЯ, СВЪРЗАНИ С КОГНИТИВНОТО РАЗВИТИЕ НА ДЕТЕТО	45
КОНТАКТИ С ВРЪСТНИЦИТЕ	46
ПОСЛЕДСТВИЯ ВЪРХУ ЖЕРТВАТА НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ (ВЪЗРАСТЕН)	47
СТРАТЕГИИ ЗА СПРАВЯНЕ С ГНЕВА И АГРЕСИЯТА	49
ПОСРЕДСТВОМ РАБОТА С ЛИЧНИЯ РЕСУРС	49
ПОСРЕДСТВОМ РАБОТА С ЕМОЦИИТЕ	50
ПРАВА НА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ ЗА НАСИЛНИЦИТЕ	56

Настоящият наръчник е изготвен по проект „Център за консултиране и превенция от домашно насилие – Силистра – качествени услуги за пострадали и извършители на домашно насилие“, реализиран от Женско сдружение „Екатерина Каравелова“ - Силистра и финансиран от Държавния бюджет, чрез Министерството на правосъдието на Република България по Договор за безвъзмездно финансиране № 93-00-153/08.06.2020 г.

Основната цел на наръчника е облагородяване на формите на превантивна дейност от страна на институциите. От друга страна, да предостави възможност на извършителите на домашно насилие и/или агресорите обяснение за част от тяхното поведение. Разбира се, комплексното поведение на домашното насилие не може да се разгледа в цялост в какъвто и да било наръчник, но дори ограничаването на въздействието на само една от предпоставките е сериозна победа в борбата срещу страданието на жертвите.

Тук са обхванати следните елементи от агресията и насилието:

- Причини за възникването на агресията и насилието.
- Психологически профил на извършителите на насилие.
- Влияние на насилието върху другите членове на семейството.
- Стратегии за справяне с агресията.
- Права на пострадалите по смисъла на българското законодателство.
- Последствия за извършителите на насилие.

„За едно дете няма по-голям ужас от това да не го обичат, да го отблъснеш е за него пъкълът, от който трепери... С отритването идва гневът и за отмъщение, че си бил отритнат, гневът ражда престъпление... Дете, на което отказват обичта, към която се стреми, ритва котката и притулва тайната си вина; друго открадва, дано златото да го направи обичано; трето тръзва да покорява света. И винаги тази вина, отмъщението, и нова вина“ (Стайнбек, 1986, 299).

5

Този цитат на Джон Стайнбек от шедьовъра „На изток от рая“ следва да послужи за контекст на настоящия наръчник, както и предпоставка, читателят да се замисли за драмата на извършителя на домашно насилие, драмата на агресора. Жестоката съдба на злото. Няма престъпление, няма човешка дейност, която да не е функция на своята история. Тя се формира като предпоставка в средата, а тя се отразява в личността, в очите, в поведението на всеки един, който е жертва, галеник или победител на тази среда.

Наръчникът, на първо, място разглежда формирането на насилника. Направен е опит представянето да премине през теоретичните обосновки, обхващащи агресията и насилието, от една страна. От друга страна, с извеждане на конкретните детерминанти в областите на социалната психология, психологията на личността и социологията.

ФОРМИРАНЕ НА НАСИЛНИКА

...След сигнал от класния ръководител, става ясно, че детето И.К., 4-ти клас, често посещава училище с видими следи от насилие... След като с него разговарят учители, педагогически съветник, директор, то тъжно свежда глава и не споделя причината. С времето детето се затваря в себе си. Реагира остро на бележки и/или инициирани разговори от страна на учителите. Директорът сигнализира социалните служби. След проверка, те установяват, че в невъзможността да сдържи гнева си, майката е агресивна спрямо детето. Основно го бие, стиска, щипе, наказва тежко без сериозна причина. Поведение, което влиза в дефинициите на физическото насилие и контрола. Емоционално, детето е лишено от любовта на майката. Майката става агресивна, дори жестока в случаите, в които детето по някакъв начин изказва мнение, което е в противоречие на майчиното. Началото на това поведение от страна на майката е моментът, в който бащата заминава да работи в чужбина. Не са налице

Проектът е финансиран със средства от Държавния бюджет, чрез Министерството на правосъдието на Република България по Договор за безвъзмездно финансиране № 93-00-153/08.06.2020 г.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

конфликти между тях, той праща пари, разбира се със семейството. При едно негово идване за кратко, майката зачева с второ дете. Съответно, насилието спрямо И.К. става още по-интензивно. Бащата заминава отново, за да се грижи за икономическото благополучие на семейството (майката е и е била безработна). В едно с насилието, майката започва да делегира несъответни за възрастта на по-голямото дете отговорности. На практика, за И.К. е определена ролята на партньор на майката. По този начин всичко, което може да се разглежда като „детско поведение“, типично за възрастта на детето, бива наказвано. От него се очаква да бъде ограничено в играта, за да помага, да не проявява лекомислие и воля за игра. Детето е малтретирано тогава, когато не си е научило уроците. Така то формира защитното поведение да си премълчава определени неща или да не казва истината. Това изнервя още повече майката, а страхът и вината на детето стават по-интензивни. Майката изказва очакване от него да бъде мъжа в семейството...

Това е кратката история на насилието, което е упражнявано върху И.К. Тук обаче, няма да разгледаме какви са последствията за детето, а биографично ще разгледаме развитието на насилника в лицето на майката.

Произходът на майката К.К. е от добро семейство в рамките на възприятията в условията на социализма. Родителите и имат висок социален статус, за което цената е прекарването на голяма част от времето в Москва, СССР. Така, нейното детство преминава в по-голямата си част при бабата и дядото по бащина линия. В процеса на работата с нея, тя често споделя, че „винаги ми е липсвала майка ми“. Образът ѝ е описван с две думи: „контрол“ и „ласки“. След като майката се прибира от Русия, К.К. не получава така исканото от нея и описвано като „ласки“ и „контрол“, майчино внимание. Реално, още в детството си К.К. е формирала по-скоро фантазен образ за нейните родители, които не кореспондира с действителното поведение. Това предполага и вътрешния конфликт още в детството. След завръщането си, майката започнала да излиза често, не се е прибирала дълго време, срещала се с други мъже и постоянно пиела. Това се развива в рамките на две години, до завръщането и на бащата. Той научава за начина на живот на съпругата си, но ѝ дава втори шан. К.К. е свидетел на тези скандали. Този втори шанс, обаче, в гнева на „предадения“ партньор, води и до компенсация и насочване на гнева към детето „като връзка между партньорите“. Това дава началото на насилието от страна на бащата към К.К. Той я удря, когато не си е

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

научила както трябва уроците, но никога не ѝ е казал как всъщност трябва да ги учи. Тя е учила наизуст и това е бил единственият начин да не бъде малтретирана. Въпреки това, когато тя се замисля, бащата започва да я удря с твърдението, че нищо не знае. Тя споделя, че си е мислила, че мрази баща си за отношението му към нея, но когато той умира е разбрала, че всъщност винаги го е обичала. Тук е момент за отграничаването на любовта и страха. К.К. се е привързала по всяка вероятност към представата, която е имала за своето семейство и в условията на живеене при баба си и дядо си. Тази действителност, обаче, не разрушава фантазията за семейството. Напротив, тя получава детайли, а „кухината“ във възприятието за родителската любов се запълва с поведението на родителите. Налице е и страх от наказанието и привързаност, получаването на любовта на родителите. В условията на този вътрешен конфликт, по-късно К.К. интерпретира отношението към баща си като обич, привързаност.

В този контекст: Вероятно, заминаването на съпруга на К.К. в чужбина води и до „преповтаряне“ на модела на нейното семейство. Потопена в несъзнателните метаморфози на интерпретацията на настоящето, отхвърляйки модела на майка си (възприемаща баща си за обичания), тя дава начало на насилието върху И.К. Напълно е повторен моделът на семейството. При посягането над детето, когато то не си знае уроците, тя вижда в него себе си, когато не е могла да отговори на изискванията на баща си. Вероятно по този начин тя наказва и самата себе си.

В посочения случай е направен опит да бъде представено жестокото детство на един извършител. Детството на К.К. е изпълнено с болката от липсващата и мечтана, идеализирана родителска любов. Вместо това, тя получава болка, травма и „присъдата“ на неизвестното. Фантомът на тази болка се връща с пълна сила, когато мъжът ѝ заминава в чужбина. Вероятно, същият този страх, да не се превърне в „майка си“, която обвинява за разрухата на личното ѝ семейство, я кара да „приеме образа“ на баща си – насилник. В процеса на упражняването срещу детето насилие, тя преживява жесток срам от своето поведение, дълбока вина. Това е и причината да пожелае второ дете, за да се „поправи“, за да „повтори“ опита си да бъде добра майка. По този начин, обаче, тя става още по-жестока към първото дете, което получава ролята на партньор. Може би, дълбоко в нейното несъзнавано, промяната на ролята (във възрастен), следва да доведе и до прошката. Както тя казва „мислих си, че мразя баща си, но когато той почина, разбрах, че винаги съм го обичала“.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Отново, препратката към началния цитат от Стайнбек. Логиката на алгоритъма: вина – отмъщение – нова вина. Това се случва и при К.К. Още като дете, тя се чувства виновна затова, че не се справя. Получава своята жестокост. Това води до гняв, който не може да изрази и остава вината. Тя се формира все по-силно в травма, а за да се справи личността с травмата, намира своите „основания“, своите „за“ възникването на определено поведение. И... Бащата е бил обичан... И тя не иска да е като майка си... И, за да стори най-доброто, на което е способна, което е сформирано в личния ѝ светоглед, тя извършва новата жестокост... Спрямо детето.

Насилниците, независимо от обясненията, които могат да бъдат дадени за техните поведения, в никакъв случай не са невинни.

**Пълнолетният, наказателно отговорен индивид,
трябва да носи отговорност за действията си.**

КАКВО СА АГРЕСИЯТА И НАСИЛИЕТО?

Агресията и насилието неслучайно се разглеждат в един параграф. Двете явления са неразривно свързани едно с друго. Всяко насилие е съпроводено от агресивно поведение. Не всеки агресивен акт, обаче, прераства в насилие. За да бъде следвана логиката на явленията, ще разгледаме агресията, като основен компонент на насилието.

ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ НА АГРЕСИЯТА

Агресията *представява преднамерено поведение, което може или в действителност причинява вреда на друго човешко същество.* Обясненията във връзка с възникването на агресията са няколко:

➤ **Психоаналитична теория** – Психоанализата разделя личността на три части. Това са То, Аз и Свръх Аз, или вътрешен порив, регулатор и изисквания на обществото. От друга страна, Фройд счита, че са налице два основни инстинкта, които ръководят човека – инстинкт към **живота** и инстинкт към **смъртта**. С други думи – единият ни води към доставянето на удоволствия, а другия ни води към разрушение (саморазрушение или разрушение на нещо извън нас). В човешката дейност са активни и

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

двата инстинкта. Факт е, че изискванията на обществото понякога потискат изявата на същите, но са определени конкретни правила, норми, обстоятелства, в които енергията може да бъде освободена (независимо каква е). Задържането ѝ за дълго време може да доведе до негативни преживявания. С други думи, тези инстинкти са в човека от неговото рождение и го съпътстват до смъртта.

ЗА ДА БЪДЕ ВЪЗМОЖЕН КОНТРОЛЪТ И КОНСТРУКТИВНОТО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ТЕЗИ ЕНЕРГИИ, НАЙ-ВАЖНО Е ПРИЕМАНЕТО И УСВОЯВАНЕТО НА ПРАВИЛАТА И НОРМИТЕ В ОБЩЕСТВОТО!

9

➤ **Етологична теория** – главен компонент на изследванията в етологията е животинското поведение. Етолозите, също както и Фройд, смятат, че **агресията е вродена човешка функция. Разликата с психоанализата е разглеждането на агресията не като отрицателно и разрушително явление, а като инстинкт, гарантиращ оцеляването на индивида, оцеляването на вида.** Интересно при хората е, че надвили борбата с другите видове в природата, са започнали вътрешна борба, която се изразява в престъпност, конфликти, войни. За разлика от хората, животните, след като покажат своята сила имат възможността да капитулират и избягат.

➤ **Физиологична теория** – в изследване, проведено върху плъхове, които убиват, е установено, че те могат да бъдат спрени с инжектиране на потискащи вещества в хипоталамуса. Обратно, плъхове, които не убиват, могат да бъдат накарани да убиват с инжектиране на възбуждащо вещество в хипоталамуса. Това и други изследвания потвърждават, че деструктивната агресия може да бъде причинена от биохимичен дисбаланс в мозъка. Агресия може да се прояви при мозъчни тумори, биохимични аномалии, лезии в мозъка и др. Така или иначе, физиологичната възбуда, която е свързана със засилена мозъчна и телесна реактивност, увеличава степента на агресивната реакция. Предварителната възбуда може да увеличи нивото на агресията. Например, човек, който е разгневен от това, че е бил цял ден на слънце, проявява много по-високи нива на агресия.

➤ **Фрустрацията** – в началото е било налице схващане, че агресията е функция на фрустрацията. С други думи, тя не е вродена, а се появява тогава, когато човек е възпрепятстван в изпълнението на поставените си цели. По този начин тази теория разгръща един особен поглед от гледна точка „излизането“ от противопоставянето между вродено или придобито явление и приема като фактор чувствата и преживяванията на индивида. Тъй като не всеки фрустриран индивид, обаче, проявява агресия, то тя е

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

разгледана по друг начин. **Фрустрацията се дефинира като предпоставка, пусков механизъм, поставяща индивида в готовност да прояви агресия.**

➤ **Социалното учене** – тази теория се позовава върху ученето, посредством наблюдението. Тя също счита, че агресията не е вродена, а се придобива, посредством наблюдението на такива модели. Още повече, ако ние или обектът на наблюдение бива награждаван за проявата на агресивното поведение.

➤ **Сексуалното насилие** – то е по-особена точка в контекста на психоаналитичната теория и се обяснява с действието на дълбока вътрешна травма или нарушение във функционирането на психичното. Най-често причините за травмата се търсят в детството, преживяно или наблюдавано насилие върху близък човек. Неудовлетворяването на потребностите на човека в детска възраст също могат да бъдат разгледани като причина за сексуалния насилник. Друга възможност е неадекватната концепция за себе си. При всички случаи, сексуалното насилие се разглежда като явление, предизвикано от нарушение в отклонение в психичното.

10

ПРИЧИНИ ЗА ПРОЯВА НА АГРЕСИЯТА

След представянето на различните теоретични постановки, които разглеждат причините за агресивното поведение, следва да се посочи, **че агресията е комплексно поведение, без да е налице само една причина.** За да е налице агресивното поведение, то трябва да са налице някои основни предпоставки:

➤ **Вътрешното състояние на индивида** – ниво на възпитание, образование, познаване на правилата, враждебна среда, биологично състояние – осигуряват причина за агресията.

➤ **Задръжките срещу агресията** следва да бъдат занижени. С други думи, да е налице определена социална норма или поведение, което може да доведе до награда, или да са налице физиологични предпоставки.

➤ **Подходяща ситуация** – индивидът следва да се чувства в безопасност, да е стигнал до извод за единствен изход, чрез агресия, да е убеден в своята правота, да се чувства сериозно застрашен.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Става въпрос за непрекъснато, интензивно съревнование в личността на „силите“, които провокират, и „силите“, които потискат агресията. В това постоянно противопоставяне между социалния натиск и естествените пориви на индивида се намира развитието на Аз-а. Обобщено, колкото по-наясно е личността със социалните норми, колкото по-интегрирана е вътре в тях, толкова по-добре може да намери решения за поривите. В този смисъл, компетентностите на Аз-а за разрешаване на вътрешния конфликт стават по-богати.

**АГРЕСИЯТА Е ЧАСТ ОТ НАС. ОСНОВНА НЕЙНА ФУНКЦИЯ Е ДА
ЗАЩИТИ ЧОВЕКА И ВИДА, КАКТО И ДА ПОДПОМОГНЕ
ВЪЗПРОИЗВЕЖДАНЕТО.**

=====

**В СЛУЧАИТЕ, В КОИТО ДЕТЕТО Е ПОНАСЯЛО ЦЯЛАТА ЖЕСТОКОСТ НА
СВЕТА ВЪРХУ ПЛЕЩИТЕ СИ (КАТО СВИДЕТЕЛ ИЛИ ПРЯКА ЖЕРТВА), ТО
ПОЛУЧАВА И ПРИСЪДАТА ДА ИНТЕРПРЕТИРА ВСЕКИ ДРУГ АКТ В СВОЯТА
ЗРЯЛОСТ КАТО ЧАСТ ОТ ТАЗИ ЖЕСТОКОСТ.**

=====

**КОГАТО ВРАЖДЕБНИЯТ СВЯТ Е ЧАСТ ОТ СЪЗНАНИЕТО, А ВСЯКО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ Е ПО-СКОРО СВЪРЗАНО С НЕСИГУРНОСТ, ТО
НАСИЛИЕТО Е ЕДИНСТВЕНИЯТ ИЗХОД И НАЧИН ЗА СПРАВЯНЕ СЪС
СТРАХА И „СМАЧКАНАТА“ САМООЦЕНКА. АГРЕСИЯТА Е ВИНАГИ
ПРЕДПОЧИТАНИЯТ ОТГОВОР ПРЕД ПОТВЪРЖДАВАНЕТО НА ВМЕНЕНОТО
ПОСЛАНИЕ: „АЗ СЪМ НИЩОЖЕСТВО“.**

НАСИЛИЕТО

„Насилието е най-отровният плод на човешката агресивност и се изразява в стремежа на даден човек или група хора да налагат насилствено личното си желание, въпреки нежеланието на останалите. Най-често се касае за налагане на чужда воля на силните, върху слабите...“¹

След като са разгледани теоретичните обосновки за възникване на агресивното поведение, то следва да бъде разграничено от насилието. Насилие е всяка форма на действие или бездействие, в което се включва *умисъл, предварително намерение, цел; повторемост във времето, то се случва отново и отново, превръща се в стандарт на поведение; градира във времето, става по-интензивно, често, силно; винаги е налице конкретен обект на насилието*. Насилието при всички обстоятелства цели увреждане на чуждото тяло и/или личност. Независимо от това, по какъв начин извършването на насилие е „оправдано“ от страна на насилника, това е забранено поведение, за което следва и правно възмездие. **„Домашното насилие** се състои най-вече в оскърбително и принудително поведение като физическа, психологическа или полова злоупотреба. Типичният образец на домашното насилие често започва с унижение и заплашително поведение, включващо заплахи за причиняване на болка. Насилието се използва и за налагане на контрол, използвайки живота на друг човек, изолация, манипулация и поставяне на граници върху личните свободи. Друг типичен вариант на насилие може да включва икономическа злоупотреба чрез отказване на финансова независимост и контролиране на икономическите решения. Насилствено поведение от този тип не може да бъде сметено за серия несвързани събития, докато реалното физическо насилие често е крайният резултат от месеци или години на заплашване и контрол“².

Биологични предпоставки, пряко следствие от насилието. Или как насилието ражда насилие?

¹ Бранков, Б., Маджирова, Н., Велкова, С., Попов, С. (2011). Психология на насилието, агресивното и автоагресивно поведение. В: Психология и медицина – 2011. Медицинско Издателство Райков, Пловдив

² Петрова, Кр. (2015). Рисково поведение и психологическа практика. Велико Търново: Фабер.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Тук е разгледано нещо много интересно, което може да се приеме както **като причина, така и като следствие от домашното насилие**. Епигенетиката, като сравнително нов клон на генетиката, разглежда изявата на гените. Променя се начина, по който те се проявяват, без да се променя самия ДНК код. Малки химически маркери се добавят към или премахват от нашата ДНК в отговор на промените във външната средата, в която живеем. Тези маркери „включват“ или „изключват“ гените, осигурявайки начин на адаптация към променящите се условия, без да причиняват постоянна промяна в генома. Тези промени, тези фактори на средата (висок стрес, условия на конфликти, война, тероризъм, страх) придобити по време на живота, е твърде вероятно да бъдат предадени на следващите поколения. Например, родители, чиито гени са „отключили“ някои свои предразположения и се адаптират към високия стрес, могат да имат дете, което от своето раждане да проявява „реакция на стрес“ - висока активност, ограничен сън и т.н. Причина за това не е патология, а способността да отговаря на високи нива на стрес, която е унаследена.

В еволюционен контекст травматичният опит се помни, тъй като формира определена адаптация. Адаптацията, обаче, е възможно да бъде „пусков“ механизъм за част от генетичната предразположеност. В този смисъл, тук са представени някои интересни факти във връзка със случаите, в които жертвата е изложена на насилие, а в плода или детето се проявяват отражения, които могат да го направят насилник:

➤ Преживяването на повтарящи се, травматични житейски събития или продължителен стрес по време на бременността и особено през първото тримесечие, води до повишен риск от агресивни прояви, престъпност и разстройство на поведението както в ранното детство, така и в юношеството³.

➤ Резултатите са идентични и при травмите, които настъпват за детето след неговото раждане. Рискът от агресивно поведение в детска възраст е особено висок при бебета, които са били пренебрегвани през първите 2 години от живота им^{4,5}.

³ Kvalevaag A. L., Ramchandani P. G., Hove O., Eberhard-Gran M., Assmus J., Havik O. E., et al. . (2014). Does paternal mental health in pregnancy predict physically aggressive behavior in children? Eur. Child Adolesc. Psychiatry 23, 993–1002.

⁴ Тогава мозъкът удвоява обема си и настъпва масивна синаптогенеза.

⁵ Knickmeyer R. C., Gouttard S., Kang C., Evans D., Wilber K., Smith J. K., et al. . (2008). A structural MRI study of human brain development from birth to 2 years. J. Neurosci. 28, 12176–12182.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- Пренебрегването на базовите физически потребности в ранното детство и липсата на емоционална подкрепа, може по-късно да доведе до по-високи нива на агресия.⁶
- Повтарящите се преживявания на емоционално насилие или превръщането на детето в свидетел на насилие през детството са причина за агресивно, насилствено поведение в зряла възраст.⁷
- При проявите на антисоциално поведение се наблюдават намалени количества кортизол⁸. Ниските нива на кортизол се свързват и с агресивното поведение в детството и юношеството. В юношеството ниските нива на кортизол се свързват с нисък самоконтрол⁹, престъпното поведение и реактивни реакции¹⁰. Тези епигенетични промени са свързани с неблагоприятната семейна среда в ранна детска възраст и по-конкретно насилието, спрямо детето или наличието на насилие, на което детето е свидетел¹¹. Тези промени са изключително трайни и продължават да съществуват през целия живот. Те оказват влияние върху невrorазвитието и предразполагат към поведенчески промени, включително нарушена реакция на стрес, трудна саморегулация и предразположеност към агресивно поведение и извършване на насилие.
- Друго влияние върху биологичните изменения още от ранна детска възраст е отделянето на окситоцин¹². По-ниската му концентрация затруднява привързаността, създаването на социални контакти, взаимоотношения. Създава предпоставки за агресивно и насилствено поведение. В случай, че семейството в ранното детство е грижовно, майката се грижи за детето, посреща потребностите му, то отделянето на окситоцин е високо.

⁶ Kotch J. B., Lewis T., Hussey J. M., English D., Thompson R., Litrownik A. J., et al. . (2008). Importance of early neglect for childhood aggression. *Pediatrics* 121, 725–731.

⁷ Sansone R. A., Leung J. S., Wiederman M. W. (2012). Five forms of childhood trauma: relationships with aggressive behavior in adulthood. *Prim. Care Companion CNS Disord*.

⁸ Хормон, отговарящ за способността за реакция на стрес. По-ниските нива водят до невъзможност за адекватна реакция при стрес.

⁹ Shoal G. D., Giancola P. R., Kirillova G. P. (2003). Salivary cortisol, personality, and aggressive behavior in adolescent boys: a 5-year longitudinal study. *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry* 42, 1101–1107.

¹⁰ Poustka L., Maras A., Hohm E., Fellingner J., Holtmann M., Banaschewski T., et al. . (2010). Negative association between plasma cortisol levels and aggression in a high-risk community sample of adolescents. *J. Neur Transm.* 117, 621–627.

¹¹ Heinrich A., Buchmann A. F., Zohsel K., Dukal H., Frank J., Treutlein J., et al. . (2015). Alterations of glucocorticoid receptor gene methylation in externalizing disorders during childhood and adolescence. *Behav. Genet.* 45, 529–536.

¹² Социален невропептид, който регулира сложното социално поведение чрез насърчаване на привързаността и улесняване на социалните взаимодействия

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Малтретираното дете, обаче, особено в условията на емоционалното насилие, е с по-ниски нива на хормона. Това се проявява и при възрастни.¹³

➤ Друг хормон, който има отношение към агресивното поведение и се повлиява от средата, в която детето живее, е серотонинът или т.нар. „хормон на щастието“. Ниските му нива се свързват с антисоциалното и агресивно поведение. Преживяването на насилие в детството – физическо и/или сексуално, тормоз от страна на връстници, води до занижаване нивата на серотонина. Това от своя страна води до повишаване на риска от агресивно поведение или формиране на антисоциално личностно разстройство.¹⁴

15

**ОСНОВНИ ФАКТОРИ, ПРЕДПОСТАВЯЩИ НАСИЛИЕ ВЪВ
ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА**

Дотук са разгледани теориите, които обясняват по един или друг начин агресивното поведение. Става ясно, че Човекът, макар висше създание, е склонен да злоупотребява и нанася болка на другите хора. „Победил“ в еволюцията всички други видове, той е в безспирната вътревидова борба в условията на цивилизацията. Формирал своята сложна личностна структура, той постоянно балансира между онова, което идва отвътре и онова, което външното изисква. Тогава, обаче, когато външното се възприема враждебно, изключително трудно е осуетяването на агресивното поведение. Още повече, когато са налице биологични предпоставки, които превръщат Човека в хищник на личната си човешката драма. В уплашена „до смърт“ личност, която се пази от „злата“ действителност. Всеки трепет, всеки поглед, всеки шум буди желанието за защита...

Теорията следва да бъде позована и в условията на изследванията в психологията. Затова, по-долу са разгледани проучените до този момент основни фактори, които имат връзка с извършителите, конкретно на домашно насилие.

➤ **Предидни прояви на насилие.** Една от най-силните предпоставки за насилие в партньорските отношения е наличието на насилие в миналото. Проявата на еднократно насилие, независимо от ситуативните мерки, в 2/3 от случаите се повтаря. Друг важен компонент е, че по-голямата част от насилниците, които напускат жертвите, в

¹³ Heim C., Young L. J., Newport D. J., Mletzko T., Miller A. H., Nemeroff C. B. (2009). Lower CSF oxytocin concentrations in women with a history of childhood abuse. *Mol. Psychiatry* 14, 954–958.

¹⁴ Beach S. R., Brody G. H., Todorov A. A., Gunter T. D., Philibert R. A. (2011). Methylation at 5HTT mediates the impact of child sex abuse on women’s antisocial behavior: an examination of the Iowa adoptee sample. *Psychosom. Med.* 73, 83–87.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

крайна сметка злоупотребяват с партньорите в бъдещите си връзки. Тук е важно да се отбележи, че наличието на вербалното (емоционално и/или психологическо) насилие, проявено от мъжете, е висок рисков фактор за възникване на физическо насилие.

➤ **Социодемографски фактори.** Възрастта е в обратна връзка с партньорското насилие. Тоест, по-младите мъже са по-склонни да упражняват физическо насилие над партньорите си, отколкото по-възрастните. Освен това, мъжете с ниски доходи, без работа и ниско образование, много по-често биват насилници¹⁵. Относно расовия принцип, не са налице категорични данни. **Важно да се отбележи е, че социодемографските фактори са предпоставка, но не и конкретна причина за възникването на насилието.** По-скоро това са фактори, които причиняват по-висок стрес, но предпоставката за агресивното и/или насилствено поведение е в личността.

➤ **История на насилие в биологичното семейство.** Друг рисков фактор за формирането на насилника е произходът от семейство, в което е било налице насилие. Това е характерно както за тези, които са били свидетели на насилие като деца, така и за тези, които са били жертви на насилие като деца. Лицата, които са преживели и двете, са изложени на най-голям риск¹⁶.

➤ **Психопатология.** Проучванията показват, че извършителите на домашно насилие имат повече психопатологични симптоми от тези, които не са насилници. Например, доказано е, че насилниците показват значително по-високи резултати за депресия¹⁷. Установява се не само, че физическите насилници са значително по-депресирани от тези, които не са, но че **колкото по-тежко е насилието, толкова по-тежка е депресията.** Установено е, че насилниците проявяват повече симптоми при скалите за антисоциални и гранични разстройства на личността¹⁸.

➤ **Злоупотребата с наркотични вещества.** Лицата, които упражняват домашно насилие, са склонни на злоупотреба с алкохол. Употребата на наркотици е

¹⁵ Holtzworth-Munroe, A., Smutzler, N., & Bates, L. (1997). A brief review of the research on husband violence. Part III: Sociodemographic factors, relationship factors, and differing consequences of husband and wife violence. *Aggression and Violent Behavior*, 2 (3), 285–307.

¹⁶ Hotaling, G. T., & Sugarman, D. B. (1986). An analysis of risk markers in husband to wife violence: The current state of knowledge. *Violence and Victims*, 1, 101–124.

¹⁷ Pan, H. S., Neidig, P. H., & O'Leary, K. D. (1994). Predicting mild and severe husband to-wife physical aggression. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 62 (5), 975–981.

¹⁸ Holtzworth-Munroe, A., Smutzler, N., & Bates, L. (1997). A brief review of the research on husband violence. Part III: Sociodemographic factors, relationship factors, and differing consequences of husband and wife violence. *Aggression and Violent Behavior*, 2 (3), 285–307.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

сериозен рисков фактор за домашното насилие¹⁹. Проблемът с наркотиците увеличава риска от домашно насилие със 121 процента при изследвани 11 870 мъже²⁰.

➤ **Гняв.** Установено е, че стойностите на гняв са много по-високи при лицата, които са извършители на домашно насилие, отколкото при тези, които не са.

➤ **Стрес.** Стресът не е пряко свързан с насилването, но някои изследвания показват, че „външният стрес“ (например, проблеми в работата) е свързан с извършването на домашно насилие. По-специално в областта на стреса е трудно да се определят причината и следствието.

➤ **Дефицити на социални умения.** Установено е, че насилниците изпитват затруднения в проявата на самоувереност във взаимоотношенията. Това се проявява по-особено в областта на заявяване на очаквания, насочване на искания, самозаявяване.²¹ Установено е също, че насилниците имат дефицит на умения за асертивност, както и по-ниски умения за комуникация в отношенията. Налице са и неумения при решаване на конфликтни ситуации и възникнали проблеми.²²

➤ **Вярвания/Нагласи.** Насилниците имат по-положително отношение към насилието. Освен това, извършителите са по-склонни да приписват негативни намерения в поведението на партньорите си.

Разглеждането на горните фактори води до логичния въпрос, кои са най-съществени за формирането на насилника. Сондърс²³ формулира няколко категории – **видими, вероятни и възможни**. Това разграничение се припокрива с факторите, които Шумахер и др.²⁴ установяват 6 години по-късно. Те са разграничени във връзка с наличната емпирична подкрепа за тях. Въз основа на този мета-анализ, Сондърс ги отделя по следния начин:

¹⁹ Schumacher, J. A., Feldbau-Kohn, S., Slep, A. M., & Heyman, R. E. (2001). Risk factors for male-to-female partner physical abuse. *Aggression & Violent Behavior. Special Issue: Risk factors for family violence*, 6 (2–3), 281–352.

²⁰ Pan, H. S., Neidig, P. H., & O’Leary, K. D. (1994). Predicting mild and severe husband-to-wife physical aggression. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 62 (5), 975–981.

²¹ Maiuro, R. D., Cahn, T. S., Vitaiano, P. P. (1986). Assertiveness deficits and hostility in domestically violent men. *Violence & Victims*, 1 (4), 279–289.

²² Dutton, D. G. (1998). *The abusive personality*. New York: Guilford Press.

²³ Saunders, D. G. (1995). Prediction of wife assault. In J. C. Campbell (Ed.), *Assessing dangerousness: Violence by sexual offenders, batterers, and child abusers* (pp. 68–95). Thousand Oaks, CA: Sage.

²⁴ Schumacher, J. A., Feldbau-Kohn, S., Slep, A. M., & Heyman, R. E. (2001). Risk factors for male-to-female partner physical abuse. *Aggression & Violent Behavior. Special Issue: Risk factors for family violence*, 6 (2–3), 281–352.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Видими

- Лицето е израснало в семейство, в което е преживяло насилие. По-често се проявява, ако е било свидетел на насилие, още по-често, ако е било и жертва и свидетел.
- Лицето има ниско образование и доходи. По-интензивно се проявява в случай, че партньорът е с по-високо образование и доходи.
- Лицето злоупотребява с алкохол (особено при хронична злоупотреба).
- Лицето е агресивно както в дома, така и извън него (т.нар. генерализирана агресия).

Вероятни

- Лицето има дефицити в уменията за общуване и асертивност (особено ако мъжът изпитва нужда от сила, доминация във връзката).
- Лицето отговаря на критериите за личностно разстройство (особено антисоциални или гранични разстройства на личността).
- За лицето има данни за преживяно физическо насилие в детството.
- Лицето реагира особено гневно (дори в специфични, прости ситуации).

Възможни

- Лицето е изложено на високи нива на стрес (особено „външен“ стрес, напр. стресови обстоятелства при работа и т.н.).
- Лицето е с повишени нива на депресивност (това, обаче, може да бъде и индикатор за ниско самочувствие).
- Лицето е с асоциални черти (криминална история и липса на угриzenia за извършено насилие в миналото).

ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ. ПРЕДПОСТАВКИ В СЕМЕЙСТВОТО.

Дотук са разгледани общите социални, биологични и личностни предпоставки, отключващи агресията, „включващи“ насилието, поставяйки го в условията на най-личното, най-съкровено – семейството, домакинството. Насочвайки все повече явлението към същността на настоящия наръчник – домашното насилие, тук е мястото, в което са разгледани и някои особености на партньорските взаимоотношения, които са фактор при формирането на явлението.

ОСНОВНИЯТ ФАКТОР – СЕМЕЙСТВО. СОЦИОЛОГИЧНИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ОБЯСНЕНИЯ НА ПРЕДПОСТАВКИТЕ ЗА НАСИЛИЕТО

За нас е ясно, че всички двойки са близки, но някои от тях са по-близки от други. Близостта между двойките се нарича социална дистанция. Различни социални дистанции разделят партньорите в по-голяма или по-малка степен. Всички партньорски отношения функционират в условията на **четири измерения на домашното пространство**²⁵:

➤ **Първото** измерение на пространството между партньорите е релационната дистанция между партньорите. Тя се изразява в тяхната степен на интимност - колко много всеки един от тях участва в живота на Другия (колко време прекарват заедно, от колко време са заедно, какво правят заедно, доколко разкриват себе си един на друг и допринасят за всекидневния живот на връзката). Някои двойки прекарват почти целия си ден заедно и споделят всеки елемент от живота си; други живеят в голяма степен в отделни светове и имат ограничени контакти.

➤ **Второто** измерение е функционалното разстояние между партньорите: степента на сходство на техните дейности. Съвременните двойки понякога се занимават с една и съща дейност (хоби или месторабота) и споделят домакинските задължения като готвене, почистване и грижи за деца. Други обаче, извършват почти напълно различни дейности в своето ежедневие.

➤ **Третото** измерение е културната дистанция: степента, в която партньорите се различават културално. Това са основно етнически или религиозни различия. Въпреки че повечето двойки са близки в културно отношение, в повечето връзки, хетеросексуалните партньори се различават до известна степен в стила си на обличане, декорация на тялото и други елементи на пола. В този смисъл, налице са субкултурни различия, които също имат значения в случая.

➤ **Четвъртото** измерение е свързано с вертикалната дистанция между партньорите или т.нар. неравенство. То може да раздели партньорите. Единият партньор може да контролира икономическите ресурси на двойката, например, или да упражнява власт над другия. Дори и до голяма степен да са равни. Но дори да са равни във вертикално отношение, единият партньор (обикновено мъжът в хетеросексуалните

²⁵ Black, D. (2018). Domestic Violence and Social Time. DILEMAS: Revista de Estudos de Conflito e Controle Social – Vol.11 – no 1 – JAN-ABR 2018 – pp. 1-27

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

двойки) може да има в по-висока степен физическа сила (като конкретна физическа сила, достъп до оръжия и бойни умения).

Пространството в дома е една от осите, по които настъпването на отклонение, може да бъде предпоставка за домашно насилие.

Следващ компонент са **четирите типа домашни структури** – „**тясна демокрация**“, „**свободна анархия**“, „**мека йерархия**“ и „**студен патриархат**“.

Най-лесно те могат да бъдат онагледени така, както е представено във фигура 1.

Фигура 1: Типове домашни структури

		Дистанция в домакинството	
		Ниско	Високо
Равенство в домакинството	Ниско	Тясна демокрация	Свободна анархия
	Високо	Мека йерархия	Студен патриархат

➤ **Тясната демокрация.** Това е структурата с най-ниска дистанция между партньорите. Тясната демокрация е типична за т.нар. „Модерен брак“. Такива двойки прекарват почти цялото си време заедно, ежедневно споделят почти всичко, което се случва в живота им. В най-честите примери партньорите имат една и съща професия и месторабота. Социалният им живот е сходен, както и развлекателните дейности. Разделението на задълженията вкъщи също е минимално. Дори понякога да разделят част от домакински дейности (като готвене и почистване), партньорите споделят останалите отговорности (като грижи за деца и пазаруване). Обикновено, тези двойки са културално близки. Финансовият им принос е относително сходен. Ходът на ежедневието си решават посредством консенсус. Липсва доминация, на която и да е от страните.

➤ **Студен патриархат.** В противоположната крайност от „тясната демокрация“ е „студеният патриархат“, с изключително застъпено неравенство и дистанция, разделящи партньорите. Партньорите в „студения патриархат“ живеят почти изцяло отделен живот. Съпругът прекарва по-голямата част от времето си извън домакинството (обикновено с други мъже), контролира икономическите ресурси и се стреми да упражнява абсолютен

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

диктат над съпругата и децата си. Жената (най-често) прекарва времето си в дома, като се занимава с домакинските задължения като готвене, грижи за деца и почистване. Партньорите споделят малко повече в контекста на културата, произхода на разширеното семейство и сексуалната близост.

➤ Тъй като горните две домашно структури са двата полюса, то „свободната анархия“ и „меката йерархия“, като особености, се намират между тях. **Свободните анархии** имат малко или липсва вътрешно неравенство. Налице е обаче **висока дистанция** между партньорите. Обикновено, описанието на този тип връзка бива описана от партньорите като „съжителстване“ или като „неофициална връзка“, че „живеят заедно“, че единият „остава с другия“ или просто това, че „те са приятели“. Това, понякога се случва сред хора с по-ниски доходи, може да се назове като „кратка форма на моногамия“, във връзка с конкретен интерес, който възниква при един от субектите. Партньорите в свободната анархия прекарват по-малко време заедно и споделят по-малко дейности, отколкото тези с тясна демокрация. Дори ако и двамата са безработни, те обикновено имат различни ежедневни дейности (с изключение на евентуално споделено участие в определени навици, секс, противоправни деяния). Тези двойки могат да бъдат значително независими един от друг. Това по всяка вероятност се дължи на обстоятелството, че единият или двамата могат да се обърнат към разширеното си семейство или приятели за финансова и друга подкрепа.

➤ **Меката йерархия.** Партньорите имат повече вътрешно неравенство, отколкото „близките демокрации“ и „свободните анархии“, но не толкова, колкото при патриархалните отношения. Партньорите във връзка с „мека йерархия“ понякога казват, че имат „традиционен брак“, отчасти, защото сключват брак с официална церемония. Съпругът обикновено осигурява повече, ако не и всичките им икономически ресурси, докато съпругата поема отговорност за повечето домакински дейности, като готвене, грижи за децата и почистване. В не малка част от случаите партньорите споделят общи занимания (хобита, отговорност към домакинството и други). Еднополовите партньори в съвременните общества най-често живеят в условията на мека йерархия.

Обемът на домашното насилие варира в условията на четирите домашни структури. В по-отдалечените структури на домакинството по-често се упражнява домашно насилие. Честотата и тежестта на домашното насилие се увеличават със социалната дистанция между партньорите. **Студеният патриархат** е домакинската структура с най-високи нива

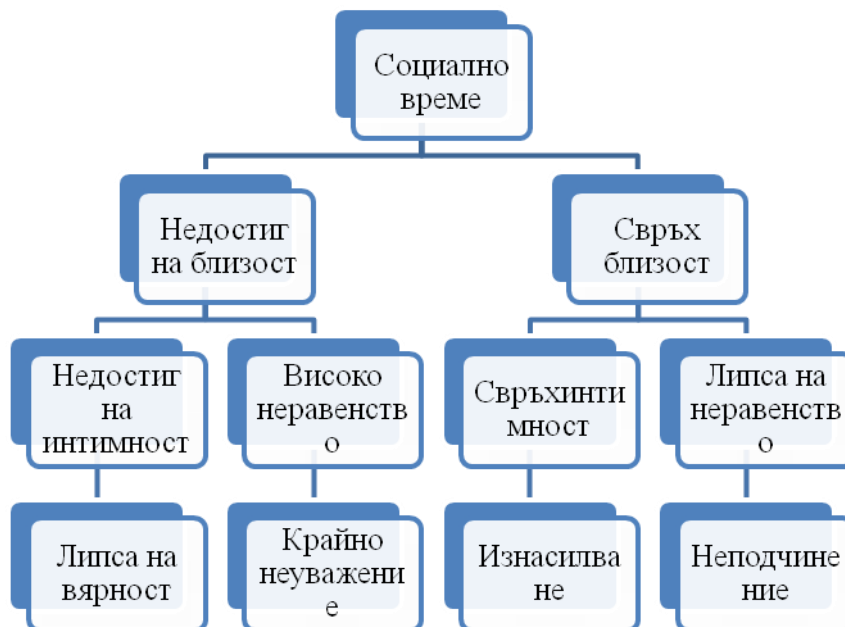
ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

на насилие, следван от **свободната анархия**. Значение в „геометрията на домакинството“ има и социалната мрежа на двойката. **Най-високо е когато една двойка живее заедно с роднините на съпруга и най-ниско, ако двойката живее в семейството на съпругата.** Значение има и отдалечеността от близките и роднините. Колкото **по-далече живее двойката, толкова по-голяма е вероятността от възникване на домашно насилие.**

ВАЖНО! НИТО МРЕЖАТА ОТ БЛИЗКИ, НИТО ХАРАКТЕРИСТИКИТЕ НА ДОМАШНИТЕ СТРУКТУРИ ПРИЧИНЯВАТ ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ. И ДВАТА КОМПОНЕНТА СА СТАТИЧНИ, ПОСТОЯННИ, НЕПРОМЕНЛИВИ. ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ Е ДИНАМИЧНА КОМПОНЕНТА – НЕЩО СЕ ПРОМЕНЯ, ПРЕДИ ТО ДА СЕ СЛУЧИ...

Социалното време

Най-сериозният фактор за възникване на домашното насилие, разглеждайки динамиката на семейните отношения, това е **социалното време**. То е показано на **фигура 2.**

Фигура 2: Форми на социалното време

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ
ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ Е ПРЯКА ФУНКЦИЯ НА СОЦИАЛНОТО ВРЕМЕ

Социалното време е свързано с всяка промяна в домашното пространство (намаляване на интимността, например, или увеличаване на неравенството). Колкото по-високо и бързо е движението на социалното време, толкова по-голяма е вероятността за възникване на домашно насилие. Има отношение и към интензивността на насилието.

➤ **Недостиг на интимност.** Прекратяването на семейни отношения, след като интимността е намалена, е особено радикално действие. Обикновено, единият партньор, инициатор, е разочарован и желае бързо прекратяване на отношенията. Това особено рязко увеличава дистанцията в отношенията, което е причина и за някои от най-екстремните случаи на домашно насилие. Повечето убийства между партньори **във всички общества** се случват, след като партньорът напусне, разведе се или заплаши да напусне или да се разведе с другия.

➤ **Липса на вяроност.** Това е друга проява на недостатъчната близост в семейството. Тя е причина за домашно насилие, като интензивността му може да прерасне до убийство. В повечето общества убийствата са най-често функция на изневяра на партньора. Неверността може да доведе до насилие, от който и да е партньор, а съпругата може също да „иницира или провокира насилие“, когато научи за намеренията на съпруга си да премине в други отношения (с любовница, служителка и т.н.).

➤ **Увеличаване на неравенството.** В тези случаи, най-често единият партньор може да унижи другия с обида или критика или да започне да прави опити за доминация над другия, посредством насилие или заплаха от насилие.

➤ **Свръхинтимността.** Може да бъде причина за насилие в обществата с по-висока йерархия. Това се изразява в желанието на партньора да контролира другия, който се възприема като доминант (например, да държи сметка с кой е излязъл, къде, защо се забавил и т.н.). Друга форма на насилие, която може да възникне при тези отношения е **изнасилването**. Така или иначе, проблемът е налице, когато тази свръхинтимност е „изискана“ от единия партньор.

➤ **Ограничаването/липсата на неравенство.** Това е динамика, в чиито случай единият от партньорите се страхува да не изгуби своя статус. Изразява се в неподчинение на една от страните, неизпълнение на определени „функции“. Всяко едно действие, което

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

може да „удари“ чувството за превъзходство на другия. Това особено често се проявява в студените патриархати.

В контекста на темата на настоящия наръчник, следва да се припомни, че агресивността се проявява в ситуации, в които отношенията между хората се променят в негативна посока.

**ВСИЧКИ ФОРМИ НА АГРЕСИЯТА²⁶ СА СЛЕДСТВИЕ НА
НАРУШЕНИЕ НА СОЦИАЛНИТЕ КОНТАКТИ**

24

Липсата на контакти, липсата на взаимодействие и общуване може да доведе и до агресивни прояви. Семейството е място, в което освен, че е налице постоянен контакт, е налице и постоянно споделяне. Взаимодействието между партньорите включва приемането, преработката и справянето с всяка една житейска ситуация. Тези житейски ситуации от своя страна могат да бъдат и предпоставката за негативни преживявания, или т.нар. фрустрация, а както е споменато по-горе, фрустрацията може да бъде „спусъкът“ на агресията.

Добавяйки „есенцията“ на семейното пространство, дистанциите и взаимодействията дават още едно от обясненията за възникване на насилието. Колкото да са близки двойките, неминуемо в условията на собственото си живеене, близостта е динамична. Тя губи значителна част, особено силно, в случаите, в които е налице съзнанието за загуба на връзката им, пряката заплаха за нея или директното послание, че ще приключи. Освен това, всичко друго, което намалява или заплашва да намали близостта, може да доведе и до насилие, отчасти защото загубата на близост причинява повече конфликти в по-близките връзки от всичко друго.

Дотук са представени теориите за агресията, рамката и динамиката на семейството (като пространство на взаимодействие) като предпоставка за възникване на агресията и насилието. Тъй като е ясно, обаче, че преди и при възникването на насилието са налице определени емоции, то следва да бъдат разгледани:

ЕМОЦИОНАЛНИ ПРОЦЕСИ В СЕМЕЙСТВОТО

²⁶ Освен автоагресията (агресията насочена към себе си).

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Разбира се, няма да бъдат представяни всички емоционални процеси, които протичат в рамките на семейството. Представени са само някои по-основни оси, които предпоставят емоционален фон за възникване на домашното насилие.

Семейството е система на постоянно взаимодействие на личностите, от които се състои. По този начин, уж просто изглеждащата система се превръща в сложна и динамична структура. Най-високата сложност във взаимодействието е намирането на подходящ начин, по който различните личности да взаимодействат. Причината за това е, че ако човекът е бил стабилен в своето живеене до този момент, то от момента на семейството, той трябва да се включи в нова роля. Това са ролята на съпруг/съпруга, родител. Познаването на собствения Аз, на собствените качества, недостатъци, емоции, преживявания е изключително нужно, за да може да се намерят границите на индивидуалните личности, съответно да бъдат намерени допирателните за съвместното живеене. Да бъде намерен смисълът. Има, обаче, семейства, в които сякаш тези отделни личности не могат да бъдат намерени. Там има само един „общ Аз“. Като че ли няма двама отделни души, а един. Понякога това е изключително силно, водещо на практика до абсолютна взаимозависимост. По този начин могат да бъдат определени няколко профила на личностите в полето на семейството и уменията за емоционално отделяне/сливане с другия:

➤ **„Човек на чувствата“** – индивид, на който почти липсват уменията да се „отдели“ от личността на другия, **той е зависим от тези чувства**. Типичният човек на чувствата е този, който е чувствителен към емоционалната хармония или дисхармония около него. Чувствата могат да го издигнат до небесата при похвала или одобрение, или да го запратят в нищото, да го унищожат, смачкат при неодобрение. Толкова много жизнена енергия отива в това да „обичат“ и „да бъдат обичани“ и одобрявани, че малко енергия остава за дейности, които отговарят на собствените им цели и намерения. При ограничено получаване на чувствата, насочени към този зависим човек, е възможно възникването на агресивно или автоагресивно поведение.

➤ **„Човек без Аз“** – Това са мимолетни личности. За тях е типична липсата на собствени убеждения, възгледи за живота, мнение. Те се адаптират, свикват бързо с преобладаващата идеология. Най-често приемат системата безусловно. Външният авторитет им е нужен, за да подкрепят позициите си в живота. Те могат да използват културните ценности, религия, философия, закон, книги за правилата, науката, докторите

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

или други подобни източници. Те просто търсят мнение, за което „да се закачат“, за да имат обяснение за живеенето. Вместо да използват „Аз вярвам“, те могат да кажат „Науката доказва“ и могат да извадят науката религията или философията от контекста, за да докажат каквото и да е. Неслучайно и не малка част от насилниците се фокусират около определена идеология. Ригидни са да приемат каквото и да било друго мнение, а неумението за защита и аргументация води и до възникване на насилието.

➤ **Емоционално диференцирани** – Тези хора се ориентират в полето на собствените си принципи. Насочени са към поставените си цели. Сигурни са в своите убеждения и мнение, но никога не са догматични, ригидни или фиксирани в мисленето си. Те могат да чуят и оценят мнението на другите хора, да актуализират своите възгледи, да изоставят част от своите стари и да приемат нови. Те са достатъчно сигурни в себе си, така че похвалата или критиката на другите да не наруши функционирането им. Точно обратното, ясно осъзнавайки важността на „другите“ в живота на човека, те се нуждаят от тях за доброто си функциониране. При тези хора вероятността от възникване на насилие е най-малка.

**СЛИВАНЕТО, СИМБИОЗАТА, ВЗАИМОЗАВИСИМОСТТА НЯМАТ НИЩО
ОБЩО С ИНТИМНОСТТА МЕЖДУ ДВАМА ДУШИ!**

=====

**ЗАГУБАТА НА ЛИЧНОСТТА В УСЛОВИЯТА НА ДРУГИЯ Е
ПРЕДПОСТАВКА ЗА ВЪЗНИКВАНЕ НА НАСИЛИЕ. ТОВА Е ПРИЧИНАТА
ГОЛЯМА ЧАСТ ОТ ПРОЯВИТЕ НА НАСИЛИЕ ДА СЕ „ОБЯСНЯВАТ“ С
„ОГРОМНА ЛЮБОВ И ЗАГРИЖЕНОСТ“.**

Типично за хората, които са в отношения на сливане, е силната зависимост. Емоционалният комфорт е силно, почти изцяло зависим от поведението на другия.

Това е и ОСНОВНАТА ПРИЧИНА хората, които се сливат с другия, да правят опити ДА ПРОМЕНЯТ ДРУГИЯ. Опитът им е свързан с желанието да донесат комфорт за самите себе си. Послания от типа „Промени това или онова, за да сме спокойни“ или „Промени се заради мен“ са доказателства за неспособността на индивида да изрази,

утвърди, живее със собствената си личност, както и да я адаптира към различни обстоятелства.

ДИСФУНКЦИОНАЛНАТА СЕМЕЙНА СРЕДА И ВРЪЗКАТА Й С ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

Дисфункционалната семейна среда е изключително широка, за да бъде разгледана в страниците на този наръчник. Тя е разгледана в условията на междуличностната комуникация. Готман²⁷ разглежда три основни нейни особености, които затрудняват функционирането на семейната система:

- ригидност в интеракциите - ригидните лични граници в дисфункционалното семейство създават бариери, пречещи за проявата на взаимна подкрепа;
- негативна реципрочност - невъзможност на положителен отговор на негативна реакция на партньора;
- обезценяване на другия като човек – фокусиране само върху неговите слаби страни в сферата на способностите и талантите и недостатъци в характера на личността му.

Наличието на горепосоченото в условията на семейната среда влияе при всички обстоятелства на личността, която се развива в нейните условия. Изследванията установяват и конкретната връзка между дисфункционалната семейна среда и развитието на следните аспекти на индивида като възрастен:

- Затруднения в емоционалното функциониране. Неспособност за разпознаване на собствените и чужди емоции. Неспособност за предвиждане на определени емоционални преживявания следващи от дадено поведение. Трудности в привързването.
- Поддържане на междуличностни контакти. Това се свързва с неспособността за определяне на собствените и чужди граници. Затруднения, които могат да са породени от ниско самочувствие, интензивни емоции на срам, вина, гняв. Различни предпоставки, които възпрепятстват формирането на „спокойствието“ в условията на взаимодействието с Друг.

²⁷ По: Тасевска, Даниела (2008) SOS семейства в криза. Психологическа подкрепа на дисфункционални семейства за ефективно родителство. УИ „Св. Св. Кирил и Методий“: Велико Търново.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- **Справянето с житейски ситуации.** Живеенето и развитието в условията на дисфункционалното семейство не предоставя адекватни модели за справяне с елементарни житейски ситуации, проблеми, конфликти. Една от причините е високата динамика и интензивна промяна на настроенятията и ролите, което води и до несигурността в преживяванията, съответно до невъзможността за утвърждаване на стратегии за справяне.

Относно личностните характеристики на хората, които са израснали в условията на дисфункционалната семейна среда, те се отличават с:

- **Липса на приемане на себе си.** Тя произхожда главно от това, че в условията на семейството детето не е научило, а по-късно и възрастният не знае „Кой е“, или това, което знае за себе си, е „ужасно“. И двете вероятности водят до неприемане на собствената личност. Знанието затова „Кой си“ е важно, за да бъде подредена структурата на личностните инструменти, с които индивидът може да се справя както с житейските ситуации, така и да си обяснява присъствието си в условията на хората. Колкото по-лоши неща знае за себе си човекът, толкова по-голяма е угрозата, дори минимална неочаквана ситуация, да го доведе до несигурност, съответно желание за „бой или бягство“.

- **Враждебност към обкръжаващия свят.** В условията на своята зависимост от външния свят, който е и „целият свят“ за детето, тези хора са получавали постоянно посланието, че „светът е опасен, враждебен“, „светът не ги желае“. Съответно, в по-късна възраст, техният стремеж е да се предпазят или унищожат този свят.

- **Невъзможност за привързване.** Тя е породена от „опасността“, с която се свързва привързването към друг човек. „Любовта носи болка“ е водещо мото. Тези хора са били разочаровани всеки път, в който са доверявали своята любов в миналото. В настоящето те просто остават неспособни за „включването“ си в емоционално взаимодействие с друг човек.

Всичко това води, освен до задълбочаването на психичното страдание, но и до **психическа неустойчивост** (заради непостоянна идея, представа за себе си, липсата на самоуважение); **агресивно поведение** (изведено от потребността за властване на другите, за „поемане на контрола“); **невъзможност за разрешаване на обикновените ситуации в живота** (може да се изрази в липсващата идентичност или безразличие към това какво би се случило, апатия към живеенето).

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Водещ фактор за възникването на домашното насилие в семейната среда е **пренебрегването, negliжирането, обезстойността на потребностите на отделната личност.** Налице е психологическата зависимост на възникването на ролите в семейството – те са **функция на конкретните нужди на конкретната семейна система.** Всяка от тях следва да служи за поддържане на равновесие в семейството. Когато е налице каквато и да било дисфункция, е възможно при децата да настъпи отказ от присъщите за възрастта и социалния им опит дейности, от своите потенциали. Съответно, да бъдат натоварени с изпълнение на ангажименти за удовлетворяване на нуждите на нефункциониращата семейната система. По този начин те се превръщат в „жертвен агнец“ за оцеляването на семейството.

Пример: Разказът: „...Още по време на бременността ми той започна да се държи агресивно, незнайно защо... На моменти проявяваше странно поведение, което бе притеснително... **Не понасяше роднините и приятелите ми,** създаваше конфликти с тях и ме караше да избирам между тях и него... Постепенно ме отдели от всички мои близки и ме убеди да се преместим да живеем далече от всички... **Той си сменяше работата често.** Обикновено това ставаше заради конфликти с другите. Твърди, че някой друг му пречи... Животът с него ме накара да се изолирам от всички... Направих опит да се разделим, но той обеща, че ще се промени... След раждането обаче, промяната прие все по-негативна и застрашителна за мен и детето посока и взех окончателно решение да се разделим... Напуснах го... За да вижда детето, организирахме срещи. Той **правеше заплашителни намеци какво трябва да направи един мъж в името на семейството,** като често се **цитираха новини - жена била замеряна с камъни в азиатска държава,** мъж убил жена си и двете си деца и запалил къщата си и др. Когато окончателно споменах за развод, насилието стана физическо. Той изведе количката с детето в средата на голям булевард. След това инцидентите ставаха по-чести...

Тук се касае за няколко форми на домашно насилие: контрол, физическо и вербално насилие.... Как обаче е формирана съответната личност?

Индивидът расте от ранното си детство в условията на динамично сравнение със своя брат близък, с който са родени недоносени. Брат му е по-добрият, по-способният, по-компетентният. От друга страна, бащината фигура е доминантна, като физическите наказания, които са използвани към детето, са били „да бъде набит, след

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

което гол да излиза от входа, за да „му се смеят“ всички“. Също така, бащата на извършителя е упражнявал насилие над майка му, основно физическо., което подчертава и склонността му към компенсаторното поведение в своя брак. Израснал с изключително ниска самооценка и почти никакво самоуважение. В сянката на брат си, той се чувства „отрепка“. В условията на това сравнение и „невъзможното догонване“ на по-добрия, еднакъв брат, той се фокусира върху утвърждаването на полярна идентичност. Агресивен, „недобър“ човек.

Всичко това, формирано като комплекс, той компенсира посредством желанието си да има контрол върху своята жена и дете, ясно стоящи като форми на взаимодействие и любов... Това е и част от „симбиозата“, която той формира. Слива личността си с нея (така, както неговата не е отграничена от братската) и очаква промяната от нея, не е адаптивен. Това е и причината след развода, неколккратно да отвлеча детето, като това инструментализира и контрола върху поведението на майката и фантазията, че по този начин те „отново се събират“... Апропо, отвлечанията са част и от неговото детство. „Отмъщението“, посредством размяна на децата, е било част от конфликтното, дисфункционално взаимодействие между родителите му... Може би и някъде тук се корени причината за жестокостта, която се отключва при повечето насилници при появата на детето. В него те проектират себе си, своето нещастно детство. От една страна, искат да отмъстят и накажат жената, заради това, че води на белия свят „човек, който ще страда“, от друга страна, липсата на себеуважение, липсата на Аз във взаимодействията и невъзможността за справяне води и до жестокостта в може би най-трудната динамична система – семейството.

НАСИЛНИК ИЛИ ЖЕРТВА Е НАСИЛНИКЪТ?

ТОВА НЕ Е ВЪПРОС, НА КОЙТО Е СЛОЖНО ДА СЕ ОТГОВОРИ:

ФАКТ 1: ВСЕКИ НАСИЛНИК Е ЖЕРТВА НА МНОЖЕСТВО ОБСТОЯТЕЛСТВА, КОИТО СА ГО ФОРМИРАЛИ.

ФАКТ 2: ОБЩЕСТВОТО ОСЪЖДА ВСЯКА ФОРМА НА НАСИЛСТВЕНО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ.

ФАКТ 3: НАСИЛИЕТО ПОРАЖДА НАСИЛИЕ И ТО ОБИКНОВЕНО СЕ ИЗЯВЯВА ОТ СЛЕДВАЩОТО ПОКОЛЕНИЕ, КОЕТО Е ЕДНОВРЕМЕННО СВИДЕТЕЛ И ЖЕРТВА.

ЗАТОВА ПОНЯКОГА ОСТАВА НЕРАЗБРАНО НАЛИЧИЕТО НА ПОСЛЕДСТВИЯ ЗА

**ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ
НАСИЛНИКА. ТЕЗИ ПОСЛЕДСТВИЯ СЕ СЪБИРАТ ВЪВ ФРАЗАТА „ЩЕ БЪДЕ**

ОТМЪСТЕНО НА ДЕЦАТА ВИ“.

**ИЗВОД: ЕДИНСТВЕН ВАРИАНТ ЗА СПИРАНЕ НА „ВЕРИГАТА НА ЗЛОТО“,
НА НАСИЛИЕТО, Е СМИРЕНИЕТО И ДАВАНЕТО НА ВРЕМЕ ЗА ЛИЧНОСТНО
РАЗВИТИЕ.**

31

ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ НА НАСИЛНИКА

Независимо от подробното описание на различните предпоставки, които имат отношение към формирането на насилника, не могат да бъдат посочени конкретни признаци за външно разпознаване и идентифициране на насилническото поведение. Насилниците изглеждат като всички други членове на обществото. Те не могат да бъдат разграничени по политически пристрастия, религиозна принадлежност, възраст, месторабота, социално-икономически статус, образование, произход и т.н.

Затова, най-ясният критерий, е психологическият профил на **личността на насилника**.

Психологическите характеристики, които доминират в личностния и поведенчески профил на човека с насилническо поведение, най-често са:

➤ Често избухва, проявява гняв дори при наличието на минимално недоразумение. Това е във връзка с невъзможността за справяне с житейски ситуации и преживяваната безпомощност. Насилникът се обижда лесно. Твърди, че е наранен, когато наистина е много ядосан. Това е във връзка с преживяването му, че е жертва на съответната ситуация и симбиозата, в която „другият трябва да се промени“.

➤ Прекалено ревнив: В началото на връзката насилникът може да твърди, че ревността е знак за любовта му. Ревността няма нищо общо с любовта.

➤ Предпочита да изолира жертвата: Той или тя може да се опита да ви ограничи от социалната подкрепа, обвинявайки хората в обкръжението (мрежа за подкрепа), в „създаване на проблеми“.

➤ Има лош образ за себе си, негативна самооценка. Той е безкрайно несигурен в себе си и действията си.

➤ Обвинява другите за собствените си проблеми.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- Обвинява другите за собствените си чувства и е много манипулативен. Насилникът често казва „ти ме вбесяваш“, „нараняваш ме, като не правиш това, което искам“, или „Не мога да не се ядосам, когато...“.
- Често злоупотребява с алкохол или наркотици.
- Възможно е да има фамилна история с насилие (свидетел или жертва).
- Може да бъде жесток спрямо животни и/или деца.
- Може да обича оръжия.
- Може да поощрява разрешаването на конфликти с оръжия.
- Често отправя заплахи свързани с насилие – чупене на вещи, удряне с предмети, нанасяне на повреди.
- Често използва физическа сила по време на спорове – удря стени, маса, стол, самонаранява се.
- Често използва словесни заплахи от рода на: „Ще ти ударя шамар“, „Ще те убия“ или „Ще ти счупя врата“. Насилниците могат да се опитат да се извинят за това поведение, шегувайки се, че „всички говорят така“.
- Може да има твърди, непроменяеми стереотипни възгледи за ролите на мъжете и жените. Насилникът може да разглежда жените като по-ниско качество хора от мъжете, като глупави и неспособни да бъдат цялостен човек без да са във връзка (взаимоотношения, семейство).
- Твърде често се опитва да контролира другите. Контролиращото поведение нараства до степен, в която жертвите нямат право да вземат лични решения.
- Предприема действия, вместо да разговаря, да обяснява.
- Изключително бързо се „включва“ в интимни отношения с партньора. Голяма част от жертвите на насилие познават насилника си от по-малко от шест месеца, а вече са били сгодени или са живеели заедно.
- Има нереалистични очаквания. Насилникът може да очаква партньорът му да изпълни всички негови или нейни нужди. Насилникът може да каже: „Ако ме обичаш...“, „Аз съм всичко, от което се нуждаеш“, „Ти си всичко, от което се нуждая“.
- Използва сила по време на секс и/или да иска да разиграва сексуални фантазии, в които другият е безпомощен.
- Кказва неща, които са умишлено жестоки и нараняващи, за да деградират, унижат или омаловажат постиженията, успехите на жертвата.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

➤ Склонен е да бъде мрачен и непредсказуем. Избухливостта и честите промени в настроението са типични за мъжете, които бият партньорите си.

➤ Може да има други жертви в миналото си. Насилникът може да признае, че е удрял и други партньори в миналото, но ще го обясни с това, че жертвата го е „поискала“, „предизвикала“.

Описаните характеристики, които насилникът притежава, разкриват хаотичността на психичния апарат и са причина за общо, относително постоянно неудовлетворение. Хаотичността е причината за преживяване на особено крайни емоционални състояния (от безразличие, през изолация, пасивна подчиняемост, до фрустрация, враждебност и гняв и жестокост при реакциите). От това се извеждат и възможните дефицити в следните равнища на Аз-а²⁸:

➤ Равнище **хедонизъм** – основният мотив и насочеността на субекта е да получава удоволствие на всяка цена.

➤ Равнище **фрустрация** – основният мотив е страх за себе си.

➤ Равнище **доминиране** – основният мотив е стремежът за властване.

➤ Равнище **изолираност** – основният мотив е страх от самота отхвърляне от света.

➤ Равнище **идентичност** – основният мотив е невъзможност за самоопределяне и принадлежност.

➤ Равнище **просоциалност** – основният мотив е развитие на хуманистична насоченост и алтруизъм.

Професор Красимира Петрова прави **опит за портретирането на насилника**²⁹:

- Постепенно се превръща в първезен тип;
- Безчувствен;
- Мегаломан;
- Нарцистичен;
- Фантазии за изключителност и свръхценност;
- Чувство за грандиозност;
- Арогантен;

²⁸ Тасевска, Д., Димова, Д. (2012). Програмно съдържание за психосоциална подкрепа на извършители на домашно насилие. Сдружение „Център Динамика“, Русе.

²⁹ Петрова, Кр. (2015). Рисково поведение и психологическа практика. Велико Търново: Фабер.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- Експлоататор;
- Завижда;
- Усещане за богоизбраност и богопомазаност;
- Вампиризация;
- Параноя.

Каква е **представата на насилника за жертвата**³⁰:

- Жертвата е предмет, средство;
- Тя е никой, безлична;
- Притежава изострено чувство за вина;
- По-възможно е да е с меланхоличен темперамент;
- Тя е обект на завист, поради някое свое качество;
- Жертвите са открити и доверчиви, следователно удобни за манипулиране;
- Жертвите обикновено мълчат;
- Объркани са от злобата;
- Обхванати са от съмнение, че си внушават, че това е така;
- Стресирани;
- Уплашени;
- Самотни в болката си и се самоизолират;
- Изпадат в шок;
- Изпитват тревога, смущение, изтощение, като че се разпадат.

Как се **пречи на жертвата да се защити**³¹:

- Отказ от пряко общуване – преструва се, че няма конфликт и не говори за разрешаването му;
 - Дисквалифициране – прави се, че го няма човекът и дори в присъствието ѝ, не говори пряко с нея;
 - Дискредитиране – закопаване, унижаване на другия, създаване на предпоставки за съмнение дали пък обвиненията не са верни;
 - Изолиране – един вариант е лишаване от информация;
 - Издевателства – поставяне на задачи, които не отговарят на квалификацията на жертвата или са безсмислени;

³⁰ Пак там

³¹ Пак там.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- Подтикване към грешки;
- Сексуални подмятания;
- Злоупотреба с власт.

Комбинацията от представените особености води до обособени вербални поведения, които се свързват с налагането на психическо и емоционално насилие, предвестник на разширяващото се в бъдеще, като степен и честота насилие:

- **Затормозяващо общуване.** В процеса на психическия тормоз фигурира единствено илюзията за общуване, тъй като целта му е другия да бъде употребен. Информационното затъмнение е нужно, за да продължава жертвата да не разбира какво става, да се обърква още повече и да се остави да бъде словестно манипулирана. Насилието се прокрадва през намеците и пораждащите тревожност недомлъвки. На директно поставен въпрос насилникът не отговаря или го отклонява, общуването е сведено до дестабилизиращо подмятане. Нищо не се назовава конкретно и всичко се подразбира. В тази ситуация жертвата се опитва да разбере какво е направила и в какво е упреквана. Поради факта, че нищо не е изречено, жертвата може да бъде обвинена за всичко. Именно в отказа да се дефинира случващото се и да се говори за него, се състои агресията.

- **Неясен език.** Когато се обърчат към потенциалните си жертви, насилниците говорят със студен и равен глас. Самото му звучене всява страх, кара жертвата да застане нащрек, предполага неизречен укор, заплаха. Дори по време на разpravия, насилникът не повишава тон, по този начин вади другия от равновесие и съответно намира възможност да му вмени: „Ти наистина си истеричен, знаеш само да крещиш!“ Друг похват е да се използват агресивни думи, но изказани с нормален и спокоен, обичаен тон.

- **Лъжата.** Подразбиращи се и неизречени слова са предпочитани от манипулатора пред откровената лъжа, за да създава недоразумение, с което ще вреди на другия. Непреките послания изглеждат безобидни, но въшност са прикрито агресивни:

- „Жените, които са професионално ангажирани по цял ден, не са особено старателни в домакинството.“ – и ако засегнатата жена се възмути, то веднага следва: „Не говоря за теб. Омръзна ми твоята мнителност.“ За манипулатора е важно да не даде на жертвата възможност да го разобличи. Непреките изкази я дестабилизируют и усъмняват в реалността на това, което се случва.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

➤ Друга форма на непряка лъжа е неясният отговор или директна атака, за да се отклони вниманието на противника. Жена, изразяваща съмнение във верността на съпруга си, получава отговор: „За да твърдиш подобно нещо, значи самата ти не си цвете!“ Каквото и както да бъде изказано от потърпевшия, манипулаторът винаги намира начин да го извади от равновесие, тъй като единствено той извлича удоволствие от тази полемика.

➤ **Намечи, способни да изкарат жертвата от равновесие.** Един редовно използван похват, целящ да подкопае вярата на жертвата в собствените ѝ интелектуални възможности, е насилникът да използва абстрактен или технически - догматично непонятен език, за да въввлече другия в дискусия по тематика, по която не разбира нищо и за да не излезе глупав, няма да задава въпроси. Слагайки си маската на „ерудит“, агресорът създава представа, че е компетентен, дори ако изказва очевидни безсмислици. На по-късен етап жертвата сама стига до извода: „Той просто ме баламосваше, не знам защо не реагирах.“ Неуместни позовавания на псевдо – научни факти или цитати дезориентират партньора и той няма възможност да обърне разговора в свой интерес. Това, което всъщност разгневява жертвата са крайно несвързаните аргументи и лицемерието на манипулатора. Друга форма на проява са твърденията от типа: „Никога не съм казвал такова нещо.“; „Не, не е възможно...“; „Защо?“; „Би трябвало да знаеш защо“; „Не те разбирам“; „Помисли“.

➤ **Дисквалифициране.** Дисквалифицирането е своеобразното отнемане от някого на представата му за неговите качества и способности. Повтаря му се, че не го бива за нищо, докато другият и сам не повярва в това. Дисквалифицирането се изразява чрез недомлъвки, косвени критики под формата на уж шега, презрителни погледи, подигравки. Тъй като нападките не са директни, а завоалирани, за човек е трудно да ги определи като такива и следователно да се защити. Когато е не особено уверен или пък е дете, тогава дисквалифициращото изказване се приема за истина: „За нищо не те бива“, „Ако не съм аз да те търпя“, „Никой освен мен, не би те погледнал“, „Без мен би останал съвсем сам!“ Така насилникът внушава на жертвата си своята фалшифицирана версия за действителността.

➤ **„Разделяй и владей“.** Нарцистичните особености, част от профила на насилника, се свързват с изкуството да противопоставя хората чрез предизвикване на съперничество или завист, или като предават на индивида кой какво казва за него, или използвайки лъжа, да настройват хората един срещу друг. Използват и обидни за жертвата

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

слухове, така че да не може да бъде уточнен източникът им. Изпитват желание да плетат интриги. Като провокира другия да изпитва завист или ревност към трети човек, манипулаторът успява да се задържи извън полето на гнева или омразата.

➤ **Презрение, подигравка, сарказъм.** Сарказмите и злобните забележки са цената, за да се поддържат добри отношения с трудния партньор. Когато не се компенсират от знаци на внимание, неприятните забележки нанасят рани. Насилникът изпитва удоволствие от противенето на другия, способен е да защитава дадена гледна точка днес и напълно противоположна утре, за да разпали нов спор или да провокира нарочно. Става още по-настъпателен, ако отсрещната страна не реагира задоволително за него. Накратко, за да извади другия от равновесие и да го подложи на унижение, е достатъчно агресорът: „Да се присмива на убежденията, на политическия му избор, на вярата му“; „Да не му говори“; „Да го очерня пред други хора“; „Да го лишава от всяка възможност да изразява мнението си“; „Да се подиграва на слабите му места“; „Да прави неприятни намеци, без никога да ги обяснява“; „Да поставя под съмнение преценката му и способността му да взема решения“.

➤ **Налагане на власт.** Насилникът създава впечатление, че знае по-добре от жертвата повечето неща. Знае нещо, с което никой друг не е запознат. Параноикът тълкува действителността, като намира недостатъци на всички и се възползва дори от случайни външни обстоятелства. Това е установяване на процес на господство и пасивно покорство – другият да мисли по неговия начин и да действа, както той желае. Критичният дух е напълно обезвреден. Манипулаторът налага влиянието си в свой интерес. Всеки път, когато изразява съзнателно някаква своя потребност, той прави умишлено така, че тя да не може да бъде задоволена – или искането му е извън възможностите на партньора и той му го натяква, или искането е отправено в момент, в който откликът на жертвата е невъзможен.

Всичко изброено дотук прави опит за пълно очертаване на насилието и насилника като причина, поведение, психологически особености, начин на комуникация. Разбира се, в този кратък очерк не се изчерпва дори малка част от всичко, което може да се каже за домашното насилие. Факт е, че **най-жестоките неща, част от човешката природа, се случват между най-близките.** Една от причините са социалните норми, които ни осъждат да пазим поведението си такова, каквото другите очакват да бъде. Това е особено тежко за хората с ниско самочувствие, потиснатите и непознаващите себе си

и своите способности. Компенсацията на всичко това се случва в семейството, което се определя понякога и като генератор на всички други проблеми.

КОМПЛЕКСИТЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ВЪЗНИКВАНЕ НА НАСИЛИЕ³²

За да може едно дете да се развива психически пълноценно, е необходимо да получи от семейството си три неща: любов, сигурност и покровителство. В случай, че бъде лишено, у него се появяват комплекси за малоценност, депривация и фрустрация. Според съвременните психолози, не е важно кой ще се грижи за детето - биологичните родители, осиновители, баба, родственици, детегледачка, други. Най-важното е то да получи любов, която ще му даде сигурност и изграждането на силен Аз. Ако детето не получи тези неща от семейството, у него се изграждат комплекси.

Думата комплекс произхожда от латински “complexio” - обхващам.

В психологията комплексът се разглежда като група представи, обединени около някакво преживяване, обикновено силно емоционално оцветено.

Няма човек без комплекси и ако някой Ви каже, че няма комплекси, то бъдете сигурни, че крие в себе си дълбоки комплекси, за които никой не иска да узнае и дори самият той не иска да си ги признае. Този вид комплекси са дълбоко капсулирани в нашето тъмно "То" и пазачът от нашето “Супер-его” винаги ги прогонва, когато се опитат да излязат навън, да се проявят.

В психопатологията те представляват свръхценни идеи със силно афективно съдържание. Първоначално понятието произлиза от психоанализата. В своята комплексна психология Фройд и Юнг разглеждат комплексите като резултат от психическа травма. Табуизирани и силно афективни преживявания биват изтласкани и образуват в несъзнаваните комплекси, които се появяват отново предимно под формата на символи, напр. кастрационният комплекс може по-късно да се появи като симптом на натрапливата невроза.

Тъй както комплексите са свързани със силни емоционални преживявания, които са основна предпоставка за формирането на насилника, са изброени и някои комплекси, които биха могли да бъдат предпоставка за възникването на насилието като форма на взаимодействие.

³² Маджирова, Н. (2011). Психология и Медицина. Медицинско издателство Райков: Пловдив.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

➤ **Комплекс на първото дете в семейството.** До появата на второто дете, то живее като единствено дете в семейството. Кризата при него идва с раждането на второто дете, което идва, за да го прогони. Според Адлер, този процес се нарича “детронация”. У детето се създава отрицателна нагласа към „малкия натрапник“, който ангажира цялото внимание на мама. То се чувства ограбено, лишено от внимание. То е свидетел на огромните грижи, които „мама полага за новороденото“ и неволно у него се поражда мисълта: “Ами ако се разболея, ами ако и аз започна да акам в гащите, защо и мене да не ме мият, подсушават и щипят гальовно по дупето?!”. Някои деца прибегват до този момент, но вместо да ги милват, родителите им се карат и дори може да ги набият, защото вече са големи. Това утвърждава негативната емоция, която в бъдеще е възможно да формира и ниската оценка за себе си, непознаването на своите способности, съответно да бъде генератор на насилие.

➤ **Комплекс „Broken Home“** (Въведен от Bruhn през 1961 г.). С други думи, комплекс на разбитото семейство. То може да се случи по различни причини. Смърт на родител, раздяла на родители, насилие и последващо напускане от страна на единия, извеждане на детето. Децата много тежко понасят липсата на родителя. Дори, когато единият родител е в командировка само за един или два дена, детето страда. Когато на бащата/майка се налага да пътува извън града, детето се измъчва, въпреки че взаимоотношенията родител-дете са топли. Терминът “Broken Home Complex” търпи динамика³³. Докато преди 30 години децата на разведените родители страдат изключително много и развиват тежки депресивни, невротични и тревожни разстройства, то днес това не е така стресиращо за самото дете. Това се дължи на факта, че процентът на децата на разведените родители в класовете през последното десетилетие е нараснал. Промени се и отношението на обществото не само към децата на разведени семейства, а и

³³ През 1987 г. са изследвани деца от дом за сираци от Асеновград, при които родителите са живи. Всеки от тях си има ново семейство. Всяка седмица детето гостува при единия или другия родител, но то е нещастно, защото за него няма място нито при майка му, нито при баща му. Всичките бяха със силно изразена депресивност, тревожност и невротичност. По същото време се изследваха деца от дома за сираци в Пловдив. Родителите им бяха починали поради болест или катастрофа и нямаша близки. При тези деца проявите на депресивност, тревожност и невротичност бяха по-слабо изразени от първата група. Със същите методики се изследваха и децата от училище за глухонемите. Те бяха подкрепяни от всеки член на семейството. Всички се бяха вкопчили около проблема им, всеки се ангажира с обгрижването им и воденето им на училище. Въпреки тежкия недъг глухонемота, те не се чувстваха нещастни и комплексирани, поради огромната подкрепа на семейството. При тях комплексите се появяват по-късно. Когато завършат гимназия и попаднат сред обществото на нормално чувашите хора, когато трябва да си намерят работа, когато не могат да си намерят другар в живота.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

към извънбрачните деца и децата от семейства, живеещи на семейни начала. От друга страна, след развода детето не е свидетел на честите скандали в семейството.

➤ **Гризелда комплекс или комплекс на Лот.** Гризелда е била образец на женска добродетелност, чистота и безкрайно търпелива. Касае се за бащина влюбеност към дъщерята. Бащата, който несъзнателно недоволства, злобее и се ядосва, давайки дъщеря си на друг мъж. Често тази неохота се маскира зад прекалената загриженост за бъдещето на дъщерята. Този комплекс е описан от някои психоаналитици като комплексът на Лот - той се настанил с дъщерите си в пещерата и по подобие на героя от Стария завет, успял да ги убеди, че са останали сами на Земята и за да продължат рода трябва да му се отдадат.

➤ **Йокаста комплекс.** Според легендата за Едип, Йокаста се омъжила за сина си Едип. Този комплекс принадлежи към типа на развратната майчина любов и има различни степени на нюансиране - от леко деформирания майчин инстинкт до неприкритото сексуално фиксиране, при което има физическа привързаност и удовлетворяване.

➤ **Херкулест комплекс.** Легендата за Херкулес гласи: той бил считан за бог на слънцето и сразявал всички злини със стрелите си. Богинята Хера горяла от омраза към него и му изпратила ужасна болест. Големият герой загубил разум, обхванало го безумие и в пристъп на ярост убил децата си и децата на брат си. Когато пристъпът преминал, го завладяла дълбока скръб. При този комплекс се разкрива ненавист на бащата към собствените си деца и проява на агресия и жестокост спрямо тях.

➤ **Медея комплекс.** Омразата на жената към съпруга си и желанието ѝ за мъст понякога е толкова силна, че изпитва желание да убие любимите им синове, с цел да го накаже и накара да страда. При разстроени семейни взаимоотношения в изблик на гняв единият родител е агресивен с децата си, за да нарани другия. Когато Медея научила, че съпругът и изневерил, убива собствените синове, качва се в изпратената от бог Хелиос колесница, поставя мъртвите им тела в краката си и изчезва пред очите му, без да му разреши да се прости с тях. Тя отказала на молбите му да даде трупове им, за да ги погребете.

Това са само една много малка част от комплексите, които са срещани и могат да бъдат предпоставка за извършване на насилие. Броят на всички комплекси е изключително голям. Може би в един човешки живот не могат да бъдат обхванати и систематизирани

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

всички комплекси. Описаните от Фройд, Юнг и Адлер са незначителна част от съществуващите комплекси. Всеки човек би могъл да си създаде комплекси от нещо, което никой не очаква, дори на пръв поглед да ни изглежда странно, нелепо и смешно, но за този човек е мъчително преживяване. Също както при натрапливата невроза, комплексите могат един след друг да се появяват и изчезват – току що сме се освободили от едни комплекси и неусетно ни връхлитат други. При едни личности комплексите са пагубни за тях и животът им губи смисъл, докато други успяват да ги подтиснат и да насочат вниманието си в друга насока с цел да ги елиминират.

41

ПОСЛЕДСТВИЯ ВЪРХУ ЖЕРТВИТЕ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ³⁴

За да бъде проследено влиянието на насилието върху жертвите, тук подробно и на първо място е разгледано влиянието на насилието върху децата на насилниците. Това има връзка както с разглеждането на конкретното отражение на насилието върху психиката на децата, така и е ключ към формирането на насилника в бъдеще. **Това ли иска всъщност насилникът?**

АГРЕСИЯ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ

Теоретичната постановка във връзка със социалното учене осигурява логична връзка между упражняваното физическо насилие в ранния живот и по-късното развитие на агресивно поведение. Тоест, преживяването на физическо насилие учи на агресивно поведение и приемане на агресията като норма в близките отношения. Емпиричните данни предполагат, че разнообразието от преживявания на детската виктимизация е свързано с различни агресивни и насилствени поведенчески проблеми:

- Повишени нива на агресия и проблеми сред малтретираните деца, особено тези, които са били физически малтретирани.
- Физическото насилие се свързва с агресивно поведение по време на игра с връстници, с по-високи нива на агресия, опит за спречкване, подлоост и асоциално поведение.
- Установено е, че децата, които са били жертви на физическо насилие, имат повече проблеми с дисциплината в училище, отколкото пренебрегваните или сексуално

³⁴ Margolin, Gayla & Gordis, Elana. (2000). The Effects of Family and Community Violence on Children. Annual review of psychology. 51. 445-79. 10.1146/annurev.psych.51.1.445.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

малтретирани деца. Физическото насилие има по-последователна връзка с агресията, отколкото пренебрегването или емоционалното насилие.

- Установено е, че физически малтретираните юноши са изложени на повишен риск от разстройства и разрушителното поведение.
- В допълнение към агресията срещу другите, малтретирането на детето се свързва и със саморазрушително поведение. Например, поведението на деца, които бягат от домовете си (част от поведенията при сексуално и физическо насилие) едновременно проявяват саморазрушително поведение и склонност за бягство от ситуациите, в които са изложени на риск от увреждане.
- Физически и сексуално малтретираните юноши също са изложени на повишен риск от злоупотреба с наркотици.
- Сексуално малтретираните деца са в по-голяма степен със саморазрушително поведение в сравнение с физически малтретираните деца.
- Друга форма на рисково поведение, проявявано от сексуално малтретираните и пренебрегвани деца, е тяхната склонност да бъдат докосвани, докосват и да привличат вниманието на възрастните, включително непознати. Рискът е от промискуитет.
- Други проблеми с поведението на сексуално малтретираните деца включват прекомерно и неподходящо сексуално поведение. Сексуализирани и неподходящи сексуални поведения, като склонността към повече сексуални игри и повече мастурбация в стресови ситуации.

ДЕПРЕСИЯ И ПРОБЛЕМИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ СВЯТ

Суровите и неконтролируеми наказания и отхвърляне на детето от родителите могат да причинят заучена безпомощност, неефективност, тревожност и депресия у детето. Излагането на насилие най-често кара детето да интерпретира света като несигурен, а то самото е недостойно да получи безопасност. Независимо дали са свързани с насилие в дома или в общността, тези нагласи най-силно допринасят за негативно самовъзприятие и задълбочаване на проблемите.

- Установява се повишен риск от депресивни и тревожни разстройства сред сексуално малтретирани деца една година след разкриването на насилието.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- Утвърждават се продължаващи високи нива на депресия и безпокойство сред сексуално малтретирани деца две години след първоначалната оценка.
- Сексуално малтретирани деца показват по-високи нива на депресивност, отколкото децата, които са били физически малтретирани или пренебрегвани. Въпреки това е трудно разграничаването, кой тип насилие води до по-остро протичане на депресивното състояние.
- Свързано с депресията е влиянието на насилието върху самочувствието на децата и възприеманата некомпетентност, липса на всякакви качества. Налице е връзка между сексуалното и физическо насилие и ниското самочувствие както в психиатрични, така и в неклинични проби.
- Установява се, че сексуално малтретирани деца се оценяват по-ниско от другите деца по отношение на интелектуалния си капацитет, училищната успеваемост, външен вид, качества. Едновременно с това показват по-високи резултати за безпокойството, популярност, щастие и удовлетворение.
- Някои изследвания сочат, че комбинацията от това детето да е свидетел и жертва на агресия създава особен риск от интернализиране на симптомите, депресия.
- Сексуалното и физическо насилие се свързват с високи нива на страх, безпокойство при раздяла, соматични оплаквания и избягване.
- Агресията между двамата родители и конкретно упражняването на насилие от страна на майката се свързват с фобии, страхове и тревожност при раздяла.

ПСИХОБИОЛОГИЧНИ ПОСЛЕДСТВИЯ ОТ ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

- Ефектите от злоупотребата и излагането на насилие могат да повлияят на възбудата и способността на децата да реагират адекватно на стреса. Изследвания сочат, че децата, изложени на травма, имат промени в цялостната си възбуда, повишен мускулен тонус, повишена реакция на стряскане, нарушения на съня и аномалии в сърдечно-съдовата регулация.
- Съществуват също доказателства, които предполагат потискане на имунната функция на симпатиковата нервна система.
- В допълнение, излагането на хроничен стрес изглежда води до нарушаване на регулирането на системата (от жлези) за регулиране на стреса. Системата се обърква,

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

като в началото произвежда високи нива от хормона на стреса, след което той рязко намалява. Първоначално се появява автономна възбуда, включително повишаване на сърдечната честота, кръвното налягане и изострено стряскане. Това се случва често и без наличен стимул. При хронично излагане на висок стрес и насилие възникват две поведения „бий се или бягай“ или симптоми на посттравматично стресово разстройство.

- Намаленият механизъм и блокирането на определени хормони, може да доведе до снижаване на реакцията при насилие, съответно може да доведе до депресия.
- Излагането на стрес и травми също са свързани с ненормалното функциониране на хормона на растежа. Свързани със стреса аномалии, могат да доведат до закъснения и смущения в растежа и пубертета.
- Физически малтретираните момчета са с намалени стойности на хормона на растежа, а сексуално малтретираните момчета имат повишена секреция (ранно начало на пубертета). Травмата влияе и върху времето на пубертета и сексуалното поведение, въпреки че конкретният ефект не е достатъчно ясен.
- Хормоналните дисбаланси могат да доведат до агресивно и промискуитетно поведение при момчетата.

ПОСТТРАВМАТИЧНО СТРЕСОВО РАЗСТРОЙСТВО

Физиологичните последици от домашно насилие са тясно свързани със симптомите на посттравматично стресово разстройство (ПТСР). ПТСР е разстройство, което възниква като отговор на разпознаваем, сериозен стресор. То се характеризира със специфично поведение, свързано с повторно преживяване на определено събитие. Проявява се с избягване, психически ступор и повишена възбуда.

Описвайки реакциите на децата при травма, Терг³⁵ представя четири специфични симптома на ПТСР:

- многократно възпроизвеждане на спомени от събитието чрез визуализация;
- ангажиране в поведенчески възстановки и повтаряща се игра, свързана със събитието;
- страхове, свързани с травмата;

³⁵ Terr L. (1991). Childhood traumas: an outline and overview. Am. J. Psychiatry 48:10–20

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

➤ песимистични нагласи, отразяващи чувство на безнадеждност за бъдещето и живота като цяло.

Симптомите на ПТСР са свързани със сексуално и физическо насилие. Налице са данни, че ПТСР е налице при повече от една четвърт от децата, жертви на физическо и сексуално насилие. Колкото по-рано започне насилието и колкото по-системно е то, вероятността от ПТСР е по-голяма. Освен отграничените четири специфични симптома, се наблюдават и следните:

- дисоциативна хиперактивност;
- натрапчиви мисли за травмите;
- затруднения в съня, кошмари и подчертани страхове;
- страхове, свързани със сексуалния живот (при сексуално малтретирани деца);
- Съобщава се за повишена хиперактивност и дефицит на внимание при малтретирани деца с ПТСР, която вероятно представлява последствие от свързаните със състоянието постоянен изострен стрес и свръхбдителност.

ПОСЛЕДСТВИЯ, СВЪРЗАНИ С КОГНИТИВНОТО РАЗВИТИЕ НА ДЕТЕТО

Злоупотребите и излагането на домашно насилие се свързват със забавено когнитивно развитие и лошо функциониране в образованието. По-ранните теории свързват това изоставане с мозъчна травма, пряк резултат от нараняване на главата. По-новите изследвания, обаче, представят доказателства за пряка връзка между насилието и когнитивното функциониране. Установено е, че възрастните оцелели след физическо и сексуално насилие имат по-малки обеми на хипокампа³⁶. В следствие е налице и занижено функциониране на лявото мозъчно полукълбо. Учените допускат, че причина за по-малкия обем на хипокампа (неговото увреждане на практика) се дължи на интензивното отделяне на норепинефрин (отговарящ за стреса, отделящ се при „аварийни“ за човека ситуации. Има отношение към депресивните състояния). Тези биологични увреждания може да доведат до:

- Дисоциативен опит, двойствен характер при припомнянето на травмата;

³⁶ Част от сивото мозъчно вещество, участваща във формирането на лимбичната система, пряко свързана с емоциите.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- Фрагментиран, частичен, несвързан характер на травматичните спомени;
- Натрапчиви, провокиращи безпокойството мисли, свързани с травмата;
- Кратки халюцинаторни събития (визуални халюцинации, слухови).

Няколко проучвания документират връзките между малтретирането (особено пренебрегването и физическото насилие) и лошото интелектуално и когнитивно представяне. Установено е, че малтретираните и пренебрегвани деца в училищна възраст получават по-ниски резултати при тестове за вербални способности и разбиране, математически умения и общото постижение. Физическото насилие е свързано със занижаване на училищната успеваемост, проява на по-ниски компетентности, по-голяма вероятност да повтарят класове. При сексуалното насилие проблемите са идентични, като се допълват с ниски нива на възприета за себе си компетентност, поведенчески проблеми, злоупотреба с вещества, хиперактивност и особена деструктивност (разрушителност), занижени способности в изразяването, ограничени умения за включване в социални контакти.

КОНТАКТИ С ВРЪСТНИЦИТЕ

Децата, които са изложени на насилие, изпитват затруднения във връзките си с връстници. Според теорията за привързаността, малтретираните деца са дезорганизирани и несигурно привързани към своите родители. Те стават чувствителни към ситуациите, в които попадат. Налице е динамика в преживяването на гнева. Най-основно това се изразява с честото преживяване гняв и нуждата от потискането му в условията на дома, което пък може да направи детето по-избухливо във външни условия. Освен това, вероятността родителите насилници да бъдат социално изолирани, може да доведе до ограничени социални взаимодействия за децата, съответно нисък социален опит.

Децата, свидетели на насилие между родителите, също нямат емоционална сигурност у дома и стават чувствителни към враждебността и конфликтите в отношенията извън семейството.

Физически малтретираните деца имат затруднения с връстници. В предучилищна и училищна възраст са с ограничено просоциално поведение, по-агресивни са и негативно настроени при взаимодействие с връстници. Децата, които са жертви на физическо насилие, са по-склонни да реагират със страдание, страх и гняв, който е насочен към

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

страданието на своите връстници. Тези деца са оценени от своите връстници като по-малко популярни и по-отхвърлени, агресивни и разрушителни.

Резултатите по отношение на сексуалното насилие не са толкова категорични. Установено е, че сексуално малтретираните деца имат по-ниска социална компетентност и по-често социално оттегляне и непопулярност. В други условия обаче, които се свързват с оцеляване (на лагер, в условия на самостоятелност) децата показват по-добри социални компетентности.

От дотук представеното е видно, че:

НАСИЛИЕТО Е КАКТО СЛЕДСТВИЕ, ТАКА И ПРИЧИНА.

ОСВЕН ЧЕ НАСИЛИЕТО РАЖДА НАСИЛИЕ, ТО СЪЗДАВА, ПОДДЪРЖА И УВЕКОВЕЧАВА СТРАДАНИЕТО, А СТРАДАНИЕТО ОТНОВО ПРОИЗВЕЖДА НАСИЛИЕ.

ПРЕДИ ДА ВДИГНЕТЕ РЪКА, ПОМИСЛЕТЕ ДАЛИ ТАЗИ РЪКА НЕ Е СИМВОЛ НА СТРАХА, СИМВОЛ НА ЗАГУБЕНАТА ЛИЧНОСТ. НАМЕРЕТЕ СЕ!

Акцентът на работата стои върху насилието над деца, защото то отразява прякото му следствие върху личността на подрастващите. От друга страна представя причината за начина, по който се ражда насилникът.

Относно влиянието на насилието, могат да се открият и няколко групи преки последствия.

ПОСЛЕДСТВИЯ ВЪРХУ ЖЕРТВАТА НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ (ВЪЗРАСТЕН)

Нека да припомним, че 42% от изследваните лица в последното проучване на ЖС „Екатерина Каравелова“ са били жертва на насилие. „Домашното насилие води до сериозни вреди на здравето, физически и емоционално и може да има фатален край. Освен физически наранявания, то причинява страх, депресия и загуба на самоувереност. Физическото и сексуалното насилие са използвани, за да утежнят чувството за уязвимост, липсата на контрол над собственото си тяло и чувството на безнадеждност и срам. Като

Проектът е финансиран със средства от Държавния бюджет, чрез Министерството на правосъдието на Република България по Договор за безвъзмездно финансиране № 93-00-153/08.06.2020 г.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

следствие от това, то разрушава чувството за собствена воля и пречи на жертвите да бъдат свободни и в безопасност³⁷. Какви са вероятните и преки последствия за жертвите:

- Смърт, болести, наранявания и увреждания. Домашното насилие е водеща причина за смърт, болест и увреждане при жените на възраст под 45 години!
- Емоционална и психологическа травма. Опустошителното въздействие върху физическото, психическото и емоционалното здраве на индивида, включително депресия, срам, гняв и самоубийство.
- Бездомност – желанието на жертвата да излезе от контекста на ужаса домашно насилие, в едно със стереотипното поведение на разширените семейства, може да доведе до трайна загуба на жилище, дом.
- Използване на алкохол, наркотици и лекарства за справяне с болката.
- Трайни наранявания и проблеми с физическото здраве, които може да не се лекуват медицински.

По отношение на влиянието върху семейството:

- Насилието и заплахата от насилие у дома създава страх и може да разруши семейната среда и да доведе до разпад на основната движеща социална система в обществото – семейството.
- По-ниска топлина на отношенията между родителите и децата.
- Конфликти в условията на разширеното семейство.
- Често преместване, миграция, които целят избягване на насилника.
- Редовни битови конфликти.
- Закрила на детето, извеждане от семейството или участие в следствени, съдебни процедури.

По отношение на обществото:

- Децата, които растат, без да научават за положителните и уважителни отношения между хората.
- Генерират се насилници, които бивайки осъдени, не рядко се превръщат в лица, които са в тежест на обществото.
- По-високи нива на употреба на алкохол и наркотици. Проблеми със социалните аспекти на психичното здраве.

³⁷ Петрова, Кр. (2015). Рисково поведение и психологическа практика. Велико Търново: Фабер.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

➤ Допускането и разширяването на проблема домашно насилие представлява сериозен икономически ресурс, който би могъл да се насочи интензивно към превенцията.

СТРАТЕГИИ ЗА СПРАВЯНЕ С ГНЕВА И АГРЕСИЯТА³⁸³⁹

ПОСРЕДСТВОМ РАБОТА С ЛИЧНИЯ РЕСУРС

Най-общо, при липса на равновесие в равнищата на Аз-а, работата с извършителя на насилие трябва да бъде насочена към следните основни цели:

- от удоволствие за себе си към удоволствие за другите;
- от егоцентризъм към индивидуализация и интеграция.

Реализирането на каквато и да било работа, независимо дали е насочена към предоставяне на собствена отговорност към извършителя или подкрепена с работа на специалист, е необходимо да бъдат поставени следните задачи:

- оказване на подкрепа за пълноценна интеграция в хармонични отношения;
- ефективно изграждане на вътрешния психичен свят;
- създаване на условия за равни социални взаимодействия между личната и външна реалност;
- намиране, идентифициране и разбиране на собствените потребности, стремежи и намерения и реализиране задачите на жизнената ситуация.

Алгоритъмът на подкрепа за лицата, които са извършители на домашно насилие, следва да се фокусира в следния цикъл:

- **Опознаване, разбиране и осъзнаване на личните нужди** – това следва да подкрепа при настъпване на познания за нещата, които осигуряват спокойствие и удовлетвореност на личността, както и тези, които осигуряват вътрешен комфорт.
- **Разбиране на собствените интереси и ресурс към удовлетворяване на личните нужди.** Човекът да бъде насочен към разбиране на собствените ресурси (умения, способности, знания, личен опит), както и да оцени кой ресурс, до каква степен би му помогнал да удовлетвори нуждите си. Ако някои от ресурсите е в недостатъчност, или липсва друг, който е нужен, то следва да бъде подкрепено развитието му. Важно е да бъде

³⁸ Stevens, T. G. (2010). YOU CAN CHOOSE TO BE HAPPY: “Rise Above” Anxiety, Anger, and Depression With Research Evidence. Wheeler-Sutton Publishing Co.: Palm Desert, California

³⁹ Тасевска, Д., Димова, Д. (2012). Програмно съдържание за психосоциална подкрепа на извършители на домашно насилие. Сдружение „Център Динамика“, Русе.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

„сздадена“ и утвърждавана връзката между поставянето на цели и развитието на ресурсите.

➤ **Развитие на концепции за формиране на уменията за реализиране на собствен избор.** Следва да бъде направена преценка за цялостната промяна, от която личността се нуждае за постигане на личен успех. Посредством модела на конфронтация, е необходимо да бъде развито умение за отстояване на себе си, **без да бъдат нарушени правата на околните.** Личността трябва да бъде подкрепена да се адаптира към условия на живот, посредством потенциалите си.

➤ **Разбиране и осъзнаване на важността и ролята на личната дейност и качества, относно постигането на целите в бъдеще.** Човекът следва да бъде подкрепен в това да „поема“ отговорност за случващото се около него. След това, подкрепата следва да се насочи към планиране промяната на основата на **собственото си изследване върху неговите силни и слаби страни.** Оттам - нататък, подкрепата се насочва към поощрение на личната активност.

ПОСРЕДСТВОМ РАБОТА С ЕМОЦИИТЕ

Емоцията на гнева се причинява най-често от неспособността на човека да се справи с някаква ситуация. Наличието на проблем с гнева е индикатор за наличието на основни проблеми, които все още не са разрешени. Друг вариант е личността да използва методи за справяне с емоциите, които са неефективни.

Настоящите препоръки могат да бъдат използвани за самостоятелна работа в случай, че наръчникът е ползван от хора, които се разпознават в него. Същите могат да бъдат използвани и при работата на специалиста с насилника.

Налице са различни подходи за справяне с гнева. Много от подходите, които „работят“ при негативната емоция, са функционални и при гняв. *Възприемането на загуба на контрол върху достигането на важните за личността ценности е насочено към преживяването на гнева.* За да бъде преодолян гневът, е важно да бъдат идентифицирани тези важни ценности, за да може индивидът да разбере защо е налице липсата на увереност в собствените способности.

Да обвиняваш другите (или себе си) и да оставаш ядосан, може би изглежда най-лесният изход. Намирането на нови начини за разглеждане на ситуацията, да бъдат

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

намерени предпоставките за „радост“, изисква сериозни и целенасочени усилия. Има няколко стъпки, които могат да бъдат насочени към преодоляването на гнева.

➤ **Изследване на емоциите от болка и страх, стоящи в основата на гнева.**

Гневът произтича от страха и чувството за безпомощност. Тези чувства заплашват всяка важна ценност или цел. Предвид това, индивидът се чувства, като че ли губи контрол над ситуацията. Той може да не иска да признае, че се чувства наранен или уплашен. Може да мисли, че такова признание е признак на слабост. И все пак, това са основните чувства, които ще помогнат при определянето на това кои ценности и цели са застрашени. Истинската заплаха обикновено не е проблемът, стоящ на повърхността, а основният проблем (който обикновено се разглежда като маловажен за този, върху който е упражнено насилието). Идентифицирането на емоциите на страх и нараняване ще отвори вратата към основните проблеми. След като бъде реализиран контакт със страха и нараняването, е важно намирането на образите и мислите, както и основните проблеми, които са свързани с тях.

➤ **Развитие на емпатично разбиране.** Когато гневът е намерил своята посока

(например, обект на гнева в действителност е фигурата на майката или бащата, които са упражнявали насилие в детството), е възможно да бъде взето решение за редуцирането му. За да бъде разрешен конфликтът, обаче, и действителният обект е намерен, изключително важно е откриването на начин за разглеждане на ситуацията през гледната точка на този обект. Това може да се случи след разговор. Ако допуснем, че действителният обект на гнева е бащата (а не съпругата, която го понася), то е възможно той да бъде насърчен да разговаря за своята мотивация, факторите, които са го накарали да постъпи по този начин. Това цели не постигането на „обяснителен режим“ в индивида, а неговото разбиране. Разбирането на неговата, тяхната ситуация, гледна точка и причините за убежденията и поведението. Това разбиране обикновено е основното препятствие за овладяване на гнева. Това е едновременно единственият вариант да се постигне прошката, която при всички обстоятелства се освобождава от гнева. Прощаването не е забравяне, това е запомняне и пускане. Пускане на миналото, пускане на обекта на свобода. Освобождаване на себе си.

➤ **Идентифицирайте най-добрите намерения (когато това е възможно).**

Това може да бъде изпълнено до степен, в която да се ограничат мисли от типа „съпругът/съпругата ми прави това, за да ме нарани“, „тя/той е егоист“, „тя/той не се

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

интересува от мен“, „тя/той не е съобразителен“. Тези мисли са обсебващи, автоматизиращи и генериращи гнева и агресията. Обикновено са функция на ниска оценка за себе си. Вместо това, определено поведение може да се тълкува като предоставянето на законната нужда на другия да се грижи за себе си. Лицето може да се съсредоточи повече върху доказателствата от настоящето и миналото, че тя/той го/я обича и не се опитва да наранява. Начинът, по който лицето интерпретира ситуацията, ще увеличи или намали гнева му. Изключително важен е опитът да бъдат приети най-добрите намерения от хората. Дори и най-враждебните, хора обикновено не се опитват да наранят другите, винаги стои по една идеална цел, която може да е неразбрана, но тя не е свързана с намерение, някой да бъде наранен. Вместо това тези хора искат предимно да се защитят или да отговорят на призива на собствените си ценности. (Най-враждебните хора често са хора, които са преживели много злоупотреби и критики и са много чувствителни към това). Достигането до този извод помага да се разсее голяма част от гнева. Ако човек, който обикновено се грижи за Другия, е ядосан или умишлено вреди, то той (или тя) вероятно го прави за защита на себе си или справедливостта. Вероятно счита, че първо на него е направено нещо, а той просто се защитава, „изравнява се“ или се опитва да ви „даде урок“, за да не му бъде нанесена нова вреда.

➤ **„Честност“ или „справедливост“ е в основата?** Най-често очакванията са ключът към чувствата. Може да се приеме, че никой не е съвършен. „Лоши“, „зли“, „несправедливи“ неща се случват ежедневно. Естествено е изпитването на негативни емоции като гняв в отговор на събития, които биват определяни като „лоши“ или „несправедливи“. Човекът обикновено се изправя пред основния въпрос „Честност“ или „Щастие“? „Доктрината за справедливостта“ гласи, че „Животът винаги трябва да бъде честен, равен и точно разпределен между всички“. Ако са развити твърде много очаквания, основани на тази „доктрина за справедливост“, тогава индивидът е обречен на живот, изпълнен с нещастие. Бяното следване на справедливостта, води до обсебване от постоянни „изчисления на справедливостта“. Това е безспирното балансиране между полученото, спрямо това, което е дадено. Получава се поддържането на някаква самостоятелно създадена „счетоводна система“, която се основава изцяло на идеите за справедливост. Тази система на убежденията за справедливост обикновено е в минимално съответствие с външната реалност. Къде е „справедливостта“ в това, че някои хора се раждат в щастливи, проспериращи семейства и живеят дълъг и щастлив живот, докато

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

други хора се раждат в мизерни условия и умират млади, след като водят живот, изпълнен със страдания? „Нечестността“ и „Несправедливостта“ е навсякъде около нас. Препоръчителен е отказът от „доктрината за справедливост“. Вместо това, тя може да бъде заменена с „доктрината на щастието“. В нея се казва, че ще бъде избрано това, което допринася най-много за личното щастие и това на другите. „Приемам, че животът ми и всичките ми възможности са подарък. Ако сравня подаръците си с чуждите - особено с тези, които имат повече - ще намаля само оценката си за собствените си подаръци“.

Читателят следва да има предвид, че тук не се приема пълен отказ от справедливост, а оставяне на обсебването встрани. Хората с проблеми в гнева, следва да бъдат наясно, че живеем в свят, контролиран от природните закони, които не могат да бъдат „нарушени“. Природните закони предоставят известна степен на естествени последици - на награди и наказания за личните действия. Обществото може също така да създава закони, които осигуряват допълнителни награди и наказания. Често, обаче, виновните остават ненаказани. Как да бъде контролиран гневът? „**Психологическа справедливост**“. Психологическите закони са особено ефективни. Те са като естествени наказания. Хората, които се възползват от други хора, се наказват с естествени реакции - като липса на истинска близост и любов в живота им. Те се наказват от своя Свръх Аз, който вижда „злото“ или вредата, която е причинена на другите, и произвежда вина чрез естествената съпричастност с другите. Тези хора биват наказвани от собствения си гняв и негативни убеждения - които ги измъчват с конфликти и безпокойство. Те са твърде заети да изпитват гняв, за да се чувстват щастливи. „Доктрината за щастието“ казва, че за да бъде човек щастлив, трябва да приеме, че не винаги нещата изглеждат честни. Разбира се, може да е налице проблем с получаването на прошка за самия себе си. Може индивидът да е ядосан на себе си, защото все още живее с последиците от лошия избор, който е направил по-рано в живота си. Може да се обвинява, че е „лош“ или „глупав“, че не заслужава да бъде щастлив. Как може да си прости, че е объркал живота си? Може да обвинява родителите си или дори „Бог“, че е създаден „провален“. Може всичко да изглежда толкова „несправедливо“. „Доктрината за справедливостта“ казва, че трябва да бъде получено само това, което е „заслужено“. „**Доктрината за справедливостта**“ гласи, че на някой, който има повече, отколкото „заслужава“, трябва да бъдат отнети екстрите, докато тези, които имат по-малко, отколкото заслужават, трябва да получат повече. Тази доктрина следва максимата, че човекът трябва да е щастлив, само когато сметките са

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

балансиран. Дотогава трябва да прекарва живота си, балансирайки везните - това никога няма да се случи. „Доктрината за щастието“ казва: 1 – Да бъде забравено за справедливостта; 2 – Да бъде приет животът такъв, какъвто е сега; 3 – Да бъде обичана безусловно собствената личност и другите – превръщането на личното (и чуждо) щастие в основна цел; и 4 – Да се действа по подходящ начин. Обвиняването на себе си или другите, притеснението, „счетоводството“, негодуванията и други непродуктивни негативни мисли са просто бариери пред постигането на комфорта.

➤ **Да се направи проучване на очакванията „под повърхността“.** Неизпълнените очаквания могат да доведат до гняв. Какви са очакванията „към себе си и другите“ от тази ситуация за клиента? Очаква ли се повече, отколкото е реалистично за този човек, в тази конкретната ситуация? Важно е знанието във връзка с това какви са основните очаквания. Какви са конкретните нужди, за да бъде живян типът живот, който е желан. Разглеждайки личните очаквания, индивидът е възможно да установи, че има по-високи (или различни) стандарти от другите. Вероятно, очакването е, че всички ще следват стандартите на индивида. Това е невъзможно. Това са **Лични очаквания, те не могат да бъдат и на Другите. Очакванията на другите са такива, каквито са. Коренът на гнева НЕ приема хората такива, каквито са.** Нагласата „полага ми се“ и високите очаквания, относно това, което трябва да бъде получено, предизвикват чувството, че индивидът е „в дупка“. Те карат някои хора да се възприемат като жертви и да гледат на света негативно.

➤ **Да бъдат запазени нещата простички.** Когато нещо се обърка, което е извън контрола на индивида, репликата на Мечо Пух: „Това е начинът на нещата“, е универсална. Невъзможно е да бъде променен светът и силите, които го управляват, и дори не трудно могат да бъдат променени много неща, които са част от личността или други аспекти от живота. **Най-вече миналото.** Затова, изключително важно е разбирането на нагласата „запази нещата простички“.

➤ **Търсене на решения „Печеливш-Печеливш“.** Ако успее индивидът да избере „печелившо“ решение, получава „тройна победа“: **удовлетворяване на личните нужди; елиминиране на саморазрушителния гняв към другия; предизвикване на другия човек да се почувства по-близо („да бъде спечелен“).**

➤ **Взимане на почивка, когато някой се разстрои.** Личността следва да наблюдава собствените си емоции, да изучи собствените си емоции, когато е

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

разочарована. Тогава, когато индивидът се опознае и разбере, че започва да се ядосва, притеснява, чувства виновен, той може да си вземе почивка. Това означава, че и двамата в конфликта спират да си говорят или се разделят, за да помислят върху ситуацията и да си върнат контрола. Почивките могат да бъдат ефективни, дори ако са с дължина само от една до пет минути. Това време е важно да бъде използвано, за да се справи личността със собствените и чуждите емоции. Взимането на почивка може да бъде изразена с: „Имам нужда от малко време, за да помисля за какво говорим. Бих искал да продължим разговора си (след няколко минути, по-късно и т.н.)“. По същия начин, ако бъде забелязано, че другият човек се разстройва твърде много и не се справя конструктивно със ситуацията, може да бъде изискана почивка. Тя е изключително важна, за да не бъде трансформиран конфликтът в разрушителна ситуация.

➤ **Конструктивни начини за справяне с гнева.** Изследванията подкрепят идеята, че гневът води до висока възбуда, високо енергийно състояние, което може да продължи с часове. През това време човекът е по-склонен да генерира нов гняв. Физическите дейности използват енергията и спомагат за разсейването на тази допълнителна възбуда. Упражнения, ходене, бягане, спорт, физически труд или други физически дейности, карат човека да се чувства добре.

ПРАВА НА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ ЗА НАСИЛНИЦИТЕ

... Всички тия заточения на тежка работа, а по-рано и с бой, никого не поправят, а, главно, почти никой престъпник не плашат и числото на престъпленията не само не намалява, а все повече расте... И излиза, че обществото по такъв начин съвсем не е предпазено, защото, макар че вредният член се отсича механически и се изпраща надалеко, да не го гледат очите ни, но на негово място тутакси се явява друг.... Ако има нещо да охранява обществото, дори в наше време и да поправя и преражда дори самия престъпник в друг човек, то все пак е единствено законът Христов, който се проявява в съзнанието за собствената съвест. Само когато съзнае своята вина.... Той съзнава вината си пред самото общество, пред църквата... Единствено, само пред църквата съвременният престъпник е способен да признае вината си, а не пред държавата... “⁴⁰

56

Даденото начало на параграфа с Достоевски цели да доведе читателя до извода, че независимо от наличието на реални последствия за насилника, то в голяма степен отвъд забраната стои една личност, която носи отговорност. Единствено превантивната дейност посредством социалната и образователна система, е възможно да доведе до наличието на съвест и добро познание за себе си, които биха ограничили проблема Домашно насилие. Кое и да е наказание, не е по-силно от съвестта и способността за самопознание и самоконтрол.

На първо място, следва да се отбележи обемът права, от които жертвата на насилие е лишавана:

- Право на живот.
- Право на свобода от изтезание и от жестоко нечовешко или унижително отнасяне или наказание.
- Свобода от дискриминация.
- Право на свобода и сигурност.
- Право на личен и семеен живот.
- Право на еднаква защита от закона.

⁴⁰ Достоевски, Ф. М. (2017). Братя Карамазови. София: Захарий Стоянов, стр. 78.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- Право да се ползва от възможно най-високия стандарт на физическо и психическо здраве.
- Право на равенство в брака.
- Ограничава упражняването в пълен обем на целия комплекс от човешки права

Гореизброените права представляват правата на всеки човек. Нарушението, на което и да било от тях поставя личността в условията на зависимост. Отнемат се основни човешки свободи. Това е далеч по-тежко от всеки друг компонент на „оставащата рана“. Читателят може да си спомни приказката за „Мечката и лошата дума“, която олицетворява изцяло начинът, по който не само че е налице действие, но и следите остават. Остават трайно, променяйки личността. Вече са разгледани последствията за обществото, но отново, позовавайки се върху Достоевски, **„Всеки от нас пред всички е виновен за всичко“**. Обхватът на домашното насилие и насилието като цяло не касае двама души – насилник и жертва. То касае всички. Ефектите от него водят не само до противоправни деяния, индивидуално увреждане на жертвата или влошаване качеството и на живот. Те влияят и върху обществото в цялост, и върху икономическия растеж на държавите. Водят до „възпитаването на норма“, която е свързана с начините за разрешаване на конфликти. Възпитават детето, което израстващо в ужаса на насилието може да се превърне в убиец, насилник, престъпник, психично болен човек или социално изолирана, стигматизирана личност.

Правото се намесва там, където личният капацитет е приключил, а думите са загубили своята комуникативна стойност. Относно това, какво прави законодателят във връзка с борбата с домашното насилие, правната уредба на проблема в Република България се съдържа в Закон за защита от домашно насилие, Правилник за прилагане на Закон за защита от домашно насилие, Наказателен кодекс, Закон за МВР и Правилник за прилагане, Закон за закрила на детето и Правилник за прилагане.

Законът за защита от домашното насилие (ЗЗДН) е сравнително нов закон (ДВ бр.27, 29.03.2005г.). Законът въвежда нова нормативна уредба, като дава възможност на лица, жертва на домашно насилие, причинено от съпруг, лице с което се живее на семейни начала, възходящ, низходящ, брат или сестра, роднина по сватовство до втора степен, настойник, попечител или приеман родител, да потърсят и получат съдебна защита срещу насилника.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

През годините се увеличават молбите към съда за разглеждане на дела по Закона. Това може да се тълкува двустранно, но при това, че относителният дял на жертвите е сравнително постоянен (и висок), то смислен е изводът, че жертвите все повече търсят подкрепа. Това автоматично води и до заключението, че последствията за насилниците се увеличават. Какви са последствията за насилника? **Чл. 5 от ЗЗДН** определя мерките, последствията, които насилникът може да получи при еднократен акт, **или опит** за реализиране на домашно насилие:

“**Чл. 5. (1)** (Изм. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) Мерките за защита от домашното насилие са:

1. задължаване на извършителя да се въздържа от извършване на домашно насилие;
2. отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище за срок, определен от съда;
3. (доп. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) забрана на извършителя да приближава пострадалото лице, жилището, местоработата и местата за социални контакти и отдиш на пострадалото лице при условия и срок, определени от съда;
4. временно определяне местоживеенето на детето при пострадалия родител или при родителя, който не е извършил насилието, при условия и срок, определени от съда, ако това не противоречи на интересите на детето;
5. задължаване на извършителя на насилието да посещава специализирани програми;
6. насочване на пострадалите лица към програми за възстановяване.

(2) (Изм. - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) Мерките по ал. 1, т. 2, 3 и 4 се налагат за срок от три до 18 месеца.

(3) (Нова - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) Мярката по ал. 1, т. 4 не се налага при висящ съдебен спор между родителите по упражняване на родителските права, по определяне местоживеенето на детето или режима на личните отношения.

(4) (Предишна ал. 3 - ДВ, бр. 102 от 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) Във всички случаи съдът с решението по чл. 15, ал. 1 налага на извършителя и глоба в размер от 200 до 1000 лв.”⁴¹

Законодателят работи постоянно във връзка с намирането на подходящ подход за ограничаване на домашното насилие. *Нов акцент поставя чл. 93, т. 31 от Наказателния кодекс, съответно който „Престъплението е извършено в условията на домашно*

⁴¹ Закон за защита от домашно насилие

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

насилие“, ако е предшествано от системно упражняване на физическо, сексуално или психическо насилие, поставяне в – икономическа зависимост, принудително ограничаване на личния живот, свобода и личните права и е осъществено спрямо възходящ, низходящ, съпруг или бивши съпруг; лице, от което има дете; лице, с което се намира или е било във фактическо съпругеско съжителство; или лице, с което живеят или е живяло в едно семейство. За да се изпълни Условието деянието следва да е извършвано системно.

Криминализирането на домашното насилие е последен и смислен ход на законодателната власт. Интересен е моментът със системността, но той като цяло следва да бъде разгледан като разрешим. За разрешаването е нужно да бъде подавана молба за всеки акт или опит за реализиране на домашно насилие. Да бъде позволено на насилника да нанасява с поведението си е пагубно както за жертвата, така и за възприятията му, че този акт е позволен, „нормален“.

Относно криминализираните моменти⁴²

➤ **Физическо насилие.** В допълнение към това чл. 131, ал. 1, т. 5а от НК добавя и един, специален състав на телесната повреда, а именно телесна повреда, извършена в **условията на домашно насилие**. От тази промяна в Наказателния кодекс може да се направи заключение, че телесна повреда, без значение каква степен е (тежка, средна или лека), ако е извършена в Условието на домашно насилие, е престъпление. Въпреки това следва да се има предвид и разпоредбата на чл. 93, т. 31 домашно насилие, ако е налице системност, т.е. ако даден акт противоречи. **Наказанието е лишаване от свобода от три до петнадесет години при тежка телесна повреда; от две до десет години при средна телесна повреда; до три години при лека телесна повреда.**

➤ **Сексуално насилие.** Обстоятелството, че изнасилването извършено: в условията на домашно насилие не е криминализирано, може да се възприеме като сериозен законодателен пропуск. За този проблем, обаче, не се говори често в обществото, което може би е и причина за съответния пропуск. Също така не е дефиниран случаят на изнасилване и лека телесна повреда, а само когато е причинена средна или тежка телесна повреда. **Тук преследването може да бъде при условията на ЗЗДН.**

➤ **Емоционално и психическо.** Законът за защита от домашното насилие посочва психическото и емоционалното насилие като форми на домашно насилие. Чл. 2,

⁴² Пешева, П. (2019). Домашно насилие. Как да се справим с последиците, когато сме жертва?. Пешева. София.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

ал. 2 от Закона за защита от домашното насилие посочва, че за психическо и емоционално насилие върху дете се смята и акт на насилие, извършен в негово присъствие. Може да се обобщи, че всички характеристики на психическото и емоционалното насилие въздействат върху децата, които са свидетели на домашно насилие, по начин по който ги превръщат в жертви на насилие, дори само от присъствието им по време на насилствената ситуация. Една разпоредба от глава четвърта – „Престъпления против брака, семейството и младежта“, а именно чл. 182, ал. 2 от НК гласи „Родител или друг сродник, който не изпълни или по какъвто и да е начин **осуети изпълнението на съдебно решение**, относно упражняване на родителски права или относно лични контакти с дете, се наказва с пробация и глоба от две хиляди до пет хиляди лева, а в особено тежки случаи - с **лишаване от свобода до шест месеца и глоба от пет хиляди до десет хиляди лева**“. Обикновено, когато една жена е жертва на домашно насилие, дори и в случай на определен от съда режим на лични отношения на детето с неговия баща, често тя възпрепятства и осуетява изпълнението на съдебното решение. Децата стават свидетели на скандалите, относно правото им на лични отношения с бащата и в не малко случаи се стига до абсурдната ситуация, майката жертва на насилие да превърне и собствените си деца в жертва на домашно насилие.

➤ **Психическо и икономическо насилие.** Когато говорим за психическо насилие, следва да бъде отчетен и чл. 93, т. 31 от НК „Престъплението е извършено „в условията на домашно насилие“, ако е предшествано от системно упражняване на физическо, сексуално или **психическо насилие, поставяне в икономическа зависимост, принудително ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права** и е осъществено спрямо възходящ, низходящ, съпруг или бивш съпруг, лице, от което има дете, лице, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство, или лице, с което живеят или е живяло в едно домакинство“. Законодателят дава за криминализиране на психическото и икономическото насилие, макар и в условия на системност. Психическото и икономическото насилие често предшестват физическото насилие и много често не се изчерпват с еднократен акт. И при двете е налице системност и се превръщат в „начин на живот“.

➤ **Убийство и телесна повреда.** Това е предвидено в чл. 116, ал. 1, т. ба. За убийство, извършено в условията на домашно насилие, **наказанието е лишаване от**

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

свобода от петнадесет до двадесет години, доживотен затвор или доживотен затвор без замяна.

➤ **Отвлечане и противозаконно лишаване от свобода**, извършени в условията на домашно насилие, са криминализирани. **Отвлечането** – чл. 142, ал. 1, т. 5а от НК - **наказанието е лишаване от свобода от седем до петнадесет години. Противозаконното лишаване от свобода** – чл. 142а, ал. 4 от НК, **наказанието е лишаване от свобода от три до десет години.**

➤ **Принуда и закана** са други две престъпления, които когато са извършени в условията на домашно насилие, не само че вече са престъпления, но предвиждат и по-високи наказания. За **принудата** – чл. 143, ал. 3 от НК, **наказанието е лишаване от свобода от три до десет години.** За **заканата** – чл. 144, ал. 3 от НК, **наказанието е лишаване от свобода до шест години.**

➤ **Следене.** Това е изцяло нов състав на престъпление, предвиден в чл. 144а от НК, „Който системно следи другия и това би могло да възбуди основателен страх за живота или здравето му, или за живота или здравето на негови близки, ако извършеното не съставлява по-тежко престъпление, се наказва с лишаване от **свобода до една година или пробация**“.

Както става видно от предприетите от законодателя мерки и криминализирането на домашното насилие, възмездие, от гледна точка на правото, е спуснато. Разбира се, нужни са корекции на места, на места усъвършенстване, но главната цел на каквато и да било работа свързана, с проблема, следва да бъде **формирането на съзнание у индивида. Съзнание за общност, съзнание за Другия, отговорност към Другия, обществото, човечеството.** Всичко това се случва, посредством безспирната превенция и интервенция, която посветените на мисията хора, реализират.

Обемът и пространството, в което се ситуира кой да е проблем, зависи от това доколко личността осъзнава своето участие, съучастие и/или бездействие и води до страданието на някой друг. „Ефектът на пеперудата“, в който размахът на крилетата на пеперуда в единия край на света, води до ураган в другия край, е валиден и за насилието. От ситуацията на „единия шамар“ до превръщането му в „социална норма“ е налице само един момент, миг, който бидейки изпуснат, поведението се превръща в сериозен обществен проблем. **Да се събудим!**

**БОРБАТА С НАСИЛИЕТО Е ОСНОВНО БОРБА СЪС СЕБЕ СИ.
ТЯ Е НАСОЧЕНА КЪМ ПОСТИГАНЕ НА НИВАТА НА ПОЗНАНИЕТО ЗА СЕБЕ
СИ И ПРИЕМАНЕТО НА ПРЕДСТАВА ЗА СВЕТА КАТО СИГУРНО МЯСТО,
В КОЕТО „АЗ МОГА ДА СЕ СПРАВЯ“!**

Литература:

- Бранков, Б., Маджирова, Н., Велкова, С., Попов, С. (2011). Психология на насилието, агресивното и автоагресивно поведение. В: Психология и медицина – 2011. Медицинско Издателство Райков, Пловдив
- Достоевски, Ф. М. (2017). Братя Карамазови. София: Захарий Стоянов
- Маджирова, Н. (2011). Психология и Медицина. Медицинско издателство Райков: Пловдив.
- Петрова, Кр. (2015). Рисково поведение и психологическа практика. Велико Търново: Фабер.
- Тасевска, Д., Димова, Д. (2012). Програмно съдържание за психосоциална подкрепа на извършители на домашно насилие. Сдружение „Център Динамика“, Русе.
- Тасевска, Даниела (2008) SOS семейства в криза. Психологическа подкрепа на дисфункционални семейства за ефективно родителство. УИ „Св. Св. Кирил и Методий“: Велико Търново.
- Beach S. R., Brody G. H., Todorov A. A., Gunter T. D., Philibert R. A. (2011). Methylation at 5HTT mediates the impact of child sex abuse on women’s antisocial behavior: an examination of the Iowa adoptee sample. *Psychosom. Med.* 73, 83–87.
- Black. D. (2018). Domestic Violence and Social Time. *DILEMAS: Revista de Estudos de Conflito e Controle Social* – Vol.11 – no 1 – JAN-ABR 2018 – pp. 1-27
- Dutton, D. G. (1998). *The abusive personality*. New York: Guilford Press.
- Heim C., Young L. J., Newport D. J., Mletzko T., Miller A. H., Nemeroff C. B. (2009). Lower CSF oxytocin concentrations in women with a history of childhood abuse. *Mol. Psychiatry* 14, 954–958.
- Heinrich A., Buchmann A. F., Zohsel K., Dukal H., Frank J., Treutlein J., et al. . (2015). Alterations of glucocorticoid receptor gene methylation in externalizing disorders during childhood and adolescence. *Behav. Genet.* 45, 529–536.
- Holtzworth-Munroe, A., Smutzler, N., & Bates, L. (1997). A brief review of the research on husband violence. Part III: Sociodemographic factors, relationship factors, and differing consequences of husband and wife violence. *Aggression and Violent Behavior*, 2 (3), 285–307.
- Holtzworth-Munroe, A., Smutzler, N., & Bates, L. (1997). A brief review of the research on husband violence. Part III: Sociodemographic factors, relationship factors, and differing consequences of husband and wife violence. *Aggression and Violent Behavior*, 2 (3), 285–307.
- Hotaling, G. T., & Sugarman, D. B. (1986). An analysis of risk markers in husband to wife violence: The current state of knowledge. *Violence and Victims*, 1, 101–124.
- Knickmeyer R. C., Gouttard S., Kang C., Evans D., Wilber K., Smith J. K., et al. . (2008). A structural MRI study of human brain development from birth to 2 years. *J. Neurosci.* 28, 12176–12182.
- Kotch J. B., Lewis T., Hussey J. M., English D., Thompson R., Litrownik A. J., et al. . (2008). Importance of early neglect for childhood aggression. *Pediatrics* 121, 725–731.
- Kvalevaag A. L., Ramchandani P. G., Hove O., Eberhard-Gran M., Assmus J., Havik O. E., et al. . (2014). Does paternal mental health in pregnancy predict physically aggressive behavior in children? *Eur. Child Adolesc. Psychiatry* 23, 993–1002.
- Maiuro, R. D., Cahn, T. S., Vitaiano, P. P. (1986). Assertiveness deficits and hostility in domestically violent men. *Violence & Victims*, 1 (4), 279–289.
- Pan, H. S., Neidig, P. H., & O’Leary, K. D. (1994). Predicting mild and severe husband to-wife physical aggression. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 62 (5), 975–981.
- Pan, H. S., Neidig, P. H., & O’Leary, K. D. (1994). Predicting mild and severe husbandto-wife physical aggression. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 62 (5), 975–981.
- Poustka L., Maras A., Hohm E., Fellingner J., Holtmann M., Banaschewski T., et al. . (2010). Negative association between plasma cortisol levels and aggression in a high-risk community sample of adolescents. *J. Neur Transm.* 117, 621–627.

ЦЕНТЪР ЗА КОНСУЛТИРАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

- Sansone R. A., Leung J. S., Wiederman M. W. (2012). Five forms of childhood trauma: relationships with aggressive behavior in adulthood. *Prim. Care Companion CNS Disord.*
- Saunders, D. G. (1995). Prediction of wife assault. In J. C. Campbell (Ed.), *Assessing dangerousness: Violence by sexual offenders, batterers, and child abusers* (pp. 68–95). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Schumacher, J. A., Feldbau-Kohn, S., Slep, A. M., & Heyman, R. E. (2001). Risk factors for male-to-female partner physical abuse. *Aggression & Violent Behavior. Special Issue: Risk factors for family violence*, 6 (2–3), 281–352.
- Schumacher, J. A., Feldbau-Kohn, S., Slep, A. M., & Heyman, R. E. (2001). Risk factors for male-to-female partner physical abuse. *Aggression & Violent Behavior. Special Issue: Risk factors for family violence*, 6 (2–3), 281–352.
- Shoal G. D., Giancola P. R., Kirillova G. P. (2003). Salivary cortisol, personality, and aggressive behavior in adolescent boys: a 5-year longitudinal study. *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry* 42, 1101–1107.
- Stevens, T. G. (2010). *YOU CAN CHOOSE TO BE HAPPY: “Rise Above” Anxiety, Anger, and Depression With Research Evidence*. Wheeler-Sutton Publishing Co.: Palm Desert, California
- Terr L. (1991). Childhood traumas: an outline and overview. *Am. J. Psychiatry* 48:10–20